

Μ.Δαφέρμος (2006). Η Μεθοδολογική Κρίση της Ψυχολογίας: Ιστορική Προέλευση και Σύγχρονες τάσεις στο Μ.Πουρκός (επιμ.) *Κοινωνικο-Ιστορικές και Πολιτισμικές Προσεγγίσεις στην Ψυχολογία, την Εκπαίδευση και την Τέχνη* (σ. 137-169). Αθήνα: Ατραπός.

Η Μεθοδολογική Κρίση της Ψυχολογίας: Ιστορική Προέλευση και Σύγχρονες Τάσεις

Μανόλης Δαφέρμος*

Περίληψη

Στην εργασία αυτή επιχειρείται η επιστημολογική ανάλυση ορισμένων διαστάσεων της μεθοδολογικής κρίσης της Ψυχολογίας. Διερευνάται η ιστορική προέλευση της μεθοδολογικής κρίσης της Ψυχολογίας και οι σημαντικότερες σύγχρονες μορφές έκφρασής της. Οι μέχρι στιγμής απόπειρες προσέγγισης των κομβικών θεωρητικών ζητημάτων της Ψυχολογίας οδηγεί στην αναπαραγωγή του μεθοδολογικού δυισμού και, πρώτα απ' όλα, της αντιπαράθεσης θετικιστικού αντικειμενισμού και ανθρωπολογικού υποκειμενισμού. Στην εργασία επιχειρείται, επίσης, η ανάλυση του κοινωνικο-ιστορικού πλαισίου της μεθοδολογικής κρίσης της Ψυχολογίας. Η μεθοδολογική κρίση της Ψυχολογίας δεν έχει μόνο αρνητικά χαρακτηριστικά, αλλά εκφράζει ταυτόχρονα τη δημιουργία των προϋποθέσεων διαμόρφωσης νέων, καινοτόμων, συνθετικών προσεγγίσεων στο ευρύτερο πεδίο των κοινωνικών και φυσικών επιστημών.

Λέξεις-κλειδιά: Δυισμός, Επιστήμη, Μεθοδολογική Κρίση, Μεταμοντερνισμός.

1. Η Ιστορία της Κρίσης της Ψυχολογίας

Τις τελευταίες δεκαετίες πληθαίνουν οι φωνές αυτών των ερευνητών που αναφέρονται στην κρίση της Ψυχολογίας (Kendler, 1981. Koch, 1981. Royce, 1970). Πιο συγκεκριμένα, ο I. Parker επιχειρεί να προσδιορίσει την κρίση «επιστημονικού παρα-

* Διεύθυνση Μανόλης Δαφέρμος, Τμήμα Ψυχολογίας, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Πανεπιστημιούπολη Γάλλου, 74 100 Ρέθυμνο, Κρήτη. E-mail: edaf@soc.aegean.gr

δείγματος», που συνδέεται με την κριτική της παραδοσιακής εργαστηριακής Πειραματικής Ψυχολογίας και την εξάπλωση της Εθνομεθοδολογίας, της Μικροκοινωνιολογίας, της Φαινομενολογικής και Ερμηνευτικής Ψυχολογίας (Parke, 1989). Όμως, η κρίση της Ψυχολογίας δεν συνδέεται μόνο με την «κρίση επιστημονικού παραδείγματος», αλλά με τη γενικότερη τάση πολυδιάσπασης κλάδων και κατευθύνσεων. Χαρακτηριστικές από αυτή την οπτική γωνία είναι οι απόψεις των A. Gilgen και C. Gilgen που εντοπίζουν τη θεωρητική αποσπασματικότητα που εμφανίζεται στο πεδίο της Γενικής (ή Επιστημολογικής) Ψυχολογίας (Gilgen & Gilgen, 1996, σ. 42). Σύμφωνα με τον Αμερικανό ψυχολόγο A. Staats, η Ψυχολογία δεν αποτελεί επιστήμη, διότι δεν είναι ικανή να παρουσιάσει ένα οργανωμένο σώμα γνώσης, αλλά χαρακτηρίζεται από αποσπασματικότητα, απομονωτισμό των επιμέρους κλάδων της και το σχίσμα διαφορετικών κατευθύνσεων-ρευμάτων της (Staats, 1983).

Η σύγχρονη συζήτηση σχετικά με την κρίση της Ψυχολογίας έφερε στο προσκήνιο το διάλογο που είχε αναπτυχθεί μεταξύ των ψυχολόγων κατά την περίοδο 1920-1930 σχετικά με την κρίση της Ψυχολογίας¹. Έτσι, το βιβλίο του L. Vygotsky «Το Ιστορικό Νόημα της Κρίσης της Ψυχολογίας» αποκτά αυξημένο ενδιαφέρον και παραμένει στην επικαιρότητα, γιατί σ' αυτό επιχειρείται η τοποθέτηση κομβικών ζητημάτων μεθοδολογικής θεμελίωσης της Ψυχολογίας ως επιστήμης που αναπόφευκτα γίνονται για άλλη μια φορά –σε ένα νέο επίπεδο– αντικείμενα αναστοχασμού και θεωρητικής έρευνας (Δαφέρμος, 2002). Χωρίς την κριτική ανάλυση των βασικών ρευμάτων της Ψυχολογίας κατά τη συγκεκριμένη περίοδο ήταν αδύνατη η θεμελίωση της Πολιτισμικής-Ιστορικής Ψυχολογίας.

Η αναζήτηση της ιστορικής προέλευσης της μεθοδολογικής κρίσης της Ψυχολογίας οδηγεί στη διερεύνηση της θέσης και του ρόλου της Ψυχολογίας κατά τη διαδικασία της ανάπτυξης της επιστήμης. Οι πρώτες επιστημονικές αντιλήψεις περί ψυχής εμφανίζονται ως επιμέρους πτυχές της ενιαίας, αρχαίας επιστήμης που δεν είχε με σαφήνεια διαχωριστεί από τις άλλες επιστήμες και από τη Φιλοσοφία. Αυτή την περίοδο άρχισε ο διαχωρισμός της Ιατρικής και της Ψυχολογίας από το θάυμα και τις υπερφυσικές, μυθολογικές ερμηνείες της ψυχής. Σημαντική στιγμή αυτής της διαδικασίας είναι ο προσδιορισμός του εγκεφάλου ως υλικού υπόβαθρου της ψυχής (σχετικά βλ. Kirk, Raven & Schofield, 1988). Κατά την εν λόγω περίοδο δεν είχε ακόμη εμφανιστεί ο δυϊσμός στη σφαίρα της Φιλοσοφίας και των επιμέρους επιστημών, δεν είχε ακόμα επέλθει η αντιπαράθεση και η ρήξη σώματος και ψυχής. Χαρακτηριστική από αυτή την άποψη είναι η Ιπποκρατική θεώρηση του ανθρώπου ως αρμονικής ενότητας σώματος και ψυχής.

Κατά την Ελληνιστική περίοδο και κυρίως κατά το Μεσαίωνα κυριάρχησαν οι

1 Τη συγκεκριμένη περίοδο αρκετοί ερευνητές επιχειρήσαν να αναλύσουν τη μεθοδολογική κρίση της Ψυχολογίας (L. Binswanger, H. Musterberg, K. Buhler, G. Politzer).

θεολογικές και μυστικιστικές αντιλήψεις περί ψυχής και τείνει να επικρατήσει η αντιπαράθεση του «αμαρτωλού», φθαρτού, υλικού σώματος και της αιώνιας, πνευματικής ψυχής. Σημαντικό βήμα για την ανάπτυξη της ψυχολογικής γνώσης ήταν η σταδιακή ανάδυση του ατομικού υποκειμένου και των «μορφών ατομικής αυτοσυνείδησης» κατά την Ελληνιστική περίοδο και κυρίως η εμφάνιση των πρώτων μορφών ενδοσκοπήσης του υποκειμένου (χαρακτηριστικές είναι από αυτή την άποψη οι «Εξομολογήσεις» του Αυγουστίνου).

Κατά την περίοδο των Νέων Χρόνων αρχίζει η διαδικασία «χειραφέτησης» των επιμέρους επιστημών και της Φιλοσοφίας από τη Θεολογία. Τη θέση της εναρτιστικής, θεωρησιακής αρχαίας επιστήμης καταλαμβάνει η πειραματική, εμπειρική επιστημονική γνώση, η οποία προσανατολίζεται στην άμεση πρακτική εφαρμογή των ανακαλύψεών της. Η ρήση του Βάκωνα ότι «Η γνώση είναι δύναμη» γίνεται το έμβλημα της νέας εποχής, σηματοδοτώντας την έναρξη της διαδικασίας μετατροπής της επιστήμης σε άμεση παραγωγική δύναμη.

Κατευθυντήρια επιστήμη κατά την περίοδο των Νεωτέρων Χρόνων έγινε η Μηχανική. Η προεκβολή των νόμων της Μηχανικής για την εξέταση της Φυσιολογίας του ανθρώπινου σώματος και η εξέτασή του ως αυτορρυθμιζόμενου μηχανικού συστήματος (όπως το ρολόι), που υποτάσσεται στους τυφλούς νόμους της ανόργανης φύσης και δεν εξαρτάται από την ψυχή ή κάποιες άυλες, υπερφυσικές δυνάμεις, αποτέλεσε σημαντικό προοδευτικό βήμα για τη χειραφέτηση της επιστημονικής γνώσης από τη Θεολογία. Όμως, η αιτιοκρατική προσέγγιση δεν προεκβάλλεται στη σφαίρα της ψυχής, η οποία παρουσιάζεται ως άυλη οντότητα, «καθαρό» πνεύμα, που μπορεί να λειτουργήσει χωρίς το φυσιολογικό του υπόβαθρο και χαρακτηρίζεται από την απόλυτη και απεριόριστη ελευθερία βούλησης. Ο καρτεσιανός δυϊσμός αποτελεί νομοτελειακή βαθμίδα της διαμόρφωσης της Ψυχολογίας ως επιστήμης κατά την περίοδο του συμβιβασμού επιστημονικών και θεολογικών αντιλήψεων σχετικά με την αλληλοσύνδεση σώματος και ψυχής (Δαφέρμος, 2005).

Η διαφοροποίηση των επιμέρους επιστημών από τη Φιλοσοφία ξεκίνησε κατά το 16ο αιώνα με τη διαμόρφωση της Φυσικής και κορυφώθηκε στα τέλη του 19ου αιώνα με τη διαμόρφωση της Βιολογίας (θεωρία της προέλευσης των ειδών του Δαρβίνου), της Πολιτικής Οικονομίας της κεφαλαιοκρατίας (θεωρία του Κ. Μαρξ, 1975, 1978), της Ιστορίας (θεωρία του Μοργαν περί πρωτόγονης κοινωνίας), της Εθνογραφίας (θεωρία του Taylor για τον πρωτόγονο πολιτισμό), της Ψυχολογίας κ.λπ. Η «χειραφέτηση» της Ψυχολογίας από τη Φιλοσοφία, που πραγματοποιήθηκε κατά το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα, αποτελούσε αντιφατική διαδικασία: αφενός μεν, αυτή η μετάβαση ήταν μια σημαντική στροφή τεράστιας γνωσιακής σπουδαιότητας, που συνδέεται με την ανάπτυξη της Ψυχολογίας ως Πειραματικής Επιστήμης, τη μετάβαση της Ψυχολογίας στη φάση κατά την οποία υπερτερεί ο

αναλυτικός διαχωρισμός του γνωστικού αντικειμένου και η σχετικά ανεξάρτητη διερεύνηση των επιμέρους πτυχών του. Αφετέρου δε, η ανάπτυξη της Πειραματικής Ψυχολογίας συνοδεύτηκε από τη διάδοση του θετικιστικού προτύπου επιστημονικότητας και την υιοθέτηση μιας νατουραλιστικής ερμηνείας της Ψυχολογίας αποκλειστικά και μόνο κατά το πρότυπο των φυσικών επιστημών.

Τα επιστημολογικά πρότυπα της Φυσικής και της Βιολογίας άσκησαν σημαντική επίδραση στη διαμόρφωση σημαντικών ρευμάτων της Ψυχολογίας. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι στο πεδίο της Ψυχολογίας αναπτύχθηκαν δυο βασικές μορφές θετικιστικού αναγωγισμού: α) Ο φυσικαλισμός, η αναγωγή «ανώτερων» μορφών οργάνωσης του υλικού κόσμου, όπως η συνείδηση, σε «κατώτερες» μορφές (π.χ. στη λειτουργία των κυκλωμάτων του εγκεφάλου). Ειδικά η Φυσική άσκησε καθοριστική επίδραση στην εμφάνιση της Ψυχολογίας ως επιστήμης. Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι η Ψυχοφυσική αποτέλεσε την πρώτη μορφή ανάπτυξης της Πειραματικής Ψυχολογίας. β) Ο βιολογικός αναγωγισμός, η αναγωγή των ψυχικών φαινομένων σε βιολογικές διαδικασίες. Για παράδειγμα, ιδιαίτερη διάδοση απέκτησε η εξήγηση της ανθρώπινης επιθετικότητας στη βάση κάποιων βιολογικών ενστίκτων, όπως επίσης, η εξέταση της νοημοσύνης ως παράγωγο των γονιδίων του ατόμου².

Η εμφάνιση της Ψυχολογίας, συνήθως, συνδέεται με τη δημιουργία του πειραματικού εργαστηρίου Ψυχολογίας του W. Wundt στη Λειψία. Βέβαια, η θεσμική κατοχύρωση ενός νέου κλάδου και η ανάπτυξη της εμπειρικής και πειραματικής γνώσης δεν αποτελούν επαρκές κριτήριο για τη διάκριση ενός νέου επιστημονικού κλάδου. Η εμφάνιση μιας νέας επιστήμης (στη συγκεκριμένη περίπτωση της Ψυχολογίας) προϋποθέτει τη διαμόρφωση ενός συγκεκριμένου θεωρητικού προγράμματος.

Το θεωρητικό πρόγραμμα του Wundt προϋπόθετε τη δημιουργία «δυο Ψυχολογιών»: της «Φυσιολογικής Ψυχολογίας» ως πειραματικής επιστήμης και της «Ψυχολογίας των λαών» (Volkerpsychologie), η οποία παρουσιάστηκε ως περιγραφική επιστήμη για τις συνήθειες, τα ήθη και τη γλώσσα των λαών. Ευθύς εξαρχής, εμφανίστηκε στο μεθοδολογικό υπόβαθρο της νέας επιστήμης η ρήξη και η αντιπαράθεση δυο τύπων ψυχολογικής γνώσης (φυσικο-επιστημονικής και ανθρωπιστικής) και δυο διαφορετικών μεθόδων προσέγγισής της (πειραματικής και περιγραφικής μεθόδου).

Στην πραγματικότητα, η θεωρία του Wundt δεν ήταν το μοναδικό πρόγραμμα θεμελίωσης της Ψυχολογίας ως επιστήμης. Ο M. Jaroshevsky διαπιστώνει την ύπαρξη τριών τουλάχιστον θεωρητικών προγραμμάτων θεμελίωσης της Ψυχολογίας ως επιστήμης (των W. Wundt, F. Brentano και I. Sechenov) (Jaroshevsky, 1985).

2. Εξαιρετική κριτική του βιολογικού αναγωγισμού έχει ασκήσει ο R. Lewontin (2001).

Αντικείμενο της Ψυχολογίας, σύμφωνα με τον F. Brentano (1838-1917), είναι η μελέτη των ενεργημάτων της συνείδησης (θέασης, ακρόασης, κρίσης) και όχι η ανάλυση των επιμέρους στοιχείων της. Βασικά γνωρίσματα της συνείδησης είναι η ενεργητικότητα, η αναφορικότητα (*intentionalitat*) στο αντικείμενο προς το οποίο στρέφεται και η ενότητά της. Ο F. Brentano θεωρούσε ότι η Ψυχολογία δεν είναι πειραματική, αλλά περιγραφική επιστήμη (Brentano, 1874). Αν, όμως, αποστολή της Ψυχολογίας είναι η περιγραφή των καταστάσεων της συνείδησης, τότε το ζήτημα της διερεύνησης των αιτιωδών σχέσεων και της αμοιβαίας συνάφειας της συνείδησης με τον υλικό κόσμο εκπίπτει. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι απόψεις του Brentano άσκησαν σημαντική επίδραση στη διαμόρφωση και ανάπτυξη της Φαινομενολογίας του E. Husserl και της Μορφολογικής Ψυχολογίας.

Η αντανakλαστική θεωρία του I. Sechenov ερχόταν σε ρήξη με τον καρτεσιανό dualισμό και την καύτωση ψυχισμού-συνείδησης. Ο Sechenov άσκησε κριτική στην υποκειμενική μέθοδο ανάλυσης των συνειδησιακών καταστάσεων και πρότεινε την υιοθέτηση αντικειμενικής, αιτιοκρατικής μεθόδου μελέτης της γένεσης και της ανάπτυξης της ψυχικής δραστηριότητας από τις απλούστερες ως τις πιο σύνθετες μορφές. Ο Sechenov εξέταζε την ψυχική δραστηριότητα ως αντανakλαστική διαδικασία αλληλεπίδρασης του οργανισμού με τον εξωτερικό κόσμο και στην ουσία πρότεινε την ενσωμάτωση της Ψυχολογίας της συνείδησης στο πλαίσιο των φυσικών επιστημών. Τα αντανakλαστικά εξετάζονταν από αυτόν ως παροδικό δεσμοί που δεν καθορίζονται από τα μορφολογικά χαρακτηριστικά, την ανατομία του εγκεφάλου, αλλά δημιουργούνται κατά την αλληλεπίδραση του οργανισμού με το εξωτερικό περιβάλλον (Sechenov, 1985). Σε αντιδιαστολή με το συμπεριφορισμό ο Sechenov δεν υιοθετούσε το μηχανιστικό σχήμα ερέθισμα-αντίδραση και τόνιζε τη σημασία των εσωτερικών διαμεσολαβήσεων εντός του κεντρικού νευρικού συστήματος και το ρόλο της αλληλεπίδρασης οργανισμού και εξωτερικού περιβάλλοντος (Jaroshevsky, 1985).

Έτσι, οι εσωτερικές αντιφάσεις της Ψυχολογίας και οι διαφορετικές προοπτικές ανάπτυξης της εκφράστηκαν ήδη στα πρώτα προγράμματα θεμελίωσής της που εμφανίστηκαν στα τέλη του 19ου αιώνα. Την ίδια περίοδο αναπτύσσεται μια γενικότερη συζήτηση σχετικά με τη μεθοδολογία έρευνας των κοινωνικών και των φυσικών επιστημών. Ιδιαίτερη διάδοση απέκτησαν οι επιστημολογικές αναζητήσεις των νεοκαντιανών φιλοσόφων και ιδιαίτερα η διαφοροποίηση της νομοθετικής και ιδεογραφικής προσέγγισης του W. Windelband και η αντιπαράθεση της γενικευτικής και της εξατομικευμένης μεθοδολογίας που πρότεινε ο H. Rickert (Rickert, 1929).

Η νομοθετική προσέγγιση αποτελεί απολυτοποίηση της τυπικής λογικής ως κριτηρίου επιστημονικής ορθότητας και της χρήσης μαθηματικών μεθόδων επαλήθευσης επιστημονικών υποθέσεων, ενώ η ιδεογραφική προσέγγιση, υπερδιόγκωση της

αισθητηριακής, άμεσης, βιωματικής, ενορατικής πρόσληψης του γνωστικού αντικείμενου. Έτσι, οι εν λόγω προσεγγίσεις απολυτοποιούν επιμέρους στιγμές της αντιφατικής γνωσιακής διαδικασίας (η πρώτη προσέγγιση υπερεκτιμά το ρόλο της διάνοιας, ενώ η δεύτερη την «κατ' αίσθησιν» πρόσληψη της πραγματικότητας).

Η εξήγηση των φυσικών επιστημών αντιπαράκειται από τον W. Dilthey στην κατανόηση των «επιστημών των πνεύματος», που έχει τις ρίζες της στις αντιλήψεις του F. Schleiermacher περί ερμηνευτικής. Σε αντιδιαστολή με την «εξηγητική Ψυχολογία» ο Dilthey επιχειρήσε να αναδείξει τη σημασία της ιδιογραφικής προσέγγισης και να θεμελιώσει μια «περιγραφική Ψυχολογία». Η «εξηγητική Ψυχολογία» εδράζεται στο μοντέλο των φυσικών επιστημών (Naturwissenschaften), ενώ η «περιγραφική Ψυχολογία» στις «επιστήμες του πνεύματος» (Geisteswissenschaften) (Dilthey, 1977).

Η «εξηγητική Ψυχολογία» διαμελίζει, αναλύει την ψυχική ζωή σε επιμέρους στοιχεία (αισθήσεις, αντιλήψεις, ικανοποίηση κ.λπ.), που συνενώνονται μεταξύ τους μέσω του νόμου των συνειρμών, ενώ η περιγραφική Ψυχολογία επιχειρεί την κατανόηση της συνολικής δομής της ψυχικής ζωής του ανθρώπου στη βάση της έννοιας του βιώματος (Erlebnis). Σε αντιδιαστολή με την «εξηγητική Ψυχολογία», η οποία εδράζεται σε μαθηματικούς συσχετισμούς, η «περιγραφική Ψυχολογία» εδράζεται στον αναστοχασμό των μύθων, της λογοτεχνίας κ.λπ. (Dilthey, 1977). Ως βασική μορφή του ψυχισμού αναγνωρίζονται τα συνολικά βιώματα του υποκειμένου και πραγματοποιείται η αποδόμηση της αντικειμενικότητας του κόσμου στην υποκειμενικότητα του βιώματος. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, σκοπός της Ψυχολογίας είναι η περιγραφή των βιωμάτων του υποκειμένου και όχι η εξήγησή τους, η αναζήτηση του πλέγματος των αιτιακών σχέσεων που τα δημιουργούν. Οι έννοιες της «περιγραφικής Ψυχολογίας» του Dilthey είναι, κατά τον L. Vygotsky, μη αυτοκρατικές, αναίτιες, ανεξάρτητες από το συγκεκριμένο χώρο και γι' αυτόν το λόγο είναι μη εφαρμόσιμες στην πραγματική επιστήμη (Vygotsky, 1996). Ο E. Spranger, μαθητής του Dilthey κινήθηκε στην ίδια κατεύθυνση, όμως, σε αντιδιαστολή με την «περιγραφική Ψυχολογία» του δασκάλου του επιχειρήσε να δημιουργήσει μια «κατανοούσα Ψυχολογία». Όμως, σύμφωνα με τον S. Rubinstein, ο Spranger δεν κατάφερε να εξηγήσει τις σχέσεις που διαμορφώνονται έξω από την ατομική συνείδηση, τους πραγματικούς δεσμούς που διαμορφώνονται μεταξύ του υποκειμένου και της κοινότητας και να αναδείξει τον ενεργητικό ρόλο του υποκειμένου στη διαμόρφωση της κοινότητας (Rubinstein, 1989, σ. 362).

Συνολικά, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι και οι δύο προσεγγίσεις (νομοθετική, ιδεογραφική) απολυτοποιούν επιμέρους στιγμές της γνωστικής διαδικασίας. Η πρώτη προσέγγιση υπερτονίζει το γενικό, καθολικό χαρακτήρα κάποιων φυσικών νόμων, ενώ η δεύτερη, τη μοναδική, ανεπανάληπτη χροιά κάποιων πνευματικών, ψυχικών φαινομένων. Η παρουσίαση της Ψυχολογίας, είτε αποκλειστικά και

μόνο ως φυσικής επιστήμης είτε ως ανθρωπιστικής, οδηγεί στον υπερτονισμό του ενός από τα δύο πρόσωπα της Ψυχολογίας³. Ο μεθοδολογικός δυϊσμός, η ρήξη φύσης-κοινωνίας, καθολικού-επιμέρους, υλικού-πνευματικού, σταθερότητας-παροδικότητας αναπαράγεται με πολλαπλούς τρόπους στα πλαίσια της Ψυχολογίας.

Όμως, η κρίση της Ψυχολογίας παρουσιάζεται με οξυμένο τρόπο στις αρχές του 20ού αιώνα, όταν διαμορφώθηκαν τα βασικά ψυχολογικά ρεύματα (συμπεριφορισμός, Μορφολογική Ψυχολογία, περσοναλισμός). Έτσι, στη βάση των προαναφερομένων ρευμάτων διαμορφώθηκαν διαφορετικές προσεγγίσεις του γνωστικού αντικειμένου της Ψυχολογίας. Όλες αυτές οι προσεγγίσεις, σύμφωνα με τον Vygotsky, εμφανίστηκαν στη βάση κάποιας ανακάλυψης σε επιμέρους κλάδους της Ψυχολογίας. Η ψυχολογική γνώση αναπτύχθηκε κατεξοχήν μέσω της εκπαγωγικής διεύρυνσης, μέσω της κατάκτησης νέων σφαιρών εφαρμογής των μεθόδων της Ψυχολογίας. Ο συμπεριφορισμός στηρίχθηκε στα πειράματα με τη χρήση αντικειμενικών μεθόδων, που έγιναν στη σφαίρα της Ζωοψυχολογίας. Η Μορφολογική Ψυχολογία εμφανίστηκε ως αποτέλεσμα ερευνών, που πραγματοποιήθηκαν στη σφαίρα της αντίληψης, των οπτικών πλανών κ.λπ. Η Ψυχανάλυση αναπτύχθηκε στον τομέα της Ψυχοπαθολογίας και ιδιαίτερα της θεραπείας των νευρώσεων. Ο περσοναλισμός στηρίχθηκε σε έρευνες που έγιναν στη σφαίρα της Παιδοψυχολογίας. Έτσι, όλες οι επιμέρους θεωρίες εμφανίστηκαν ως αποτέλεσμα μιας ανακάλυψης σε κάποιον επιμέρους τομέα της Ψυχολογίας. Όμως, οι εκπρόσωποι αυτών των επιμέρους κλάδων και κατευθύνσεων οδηγήθηκαν σε μια ατεκμηρίωτη προεκβολή των επιμέρους ανακαλύψεών τους έξω από τη σφαίρα εφαρμογής τους. Μια από τις μεθοδολογικές αιτίες της μεθοδολογικής κρίσης της Ψυχολογίας, σύμφωνα με τον Vygotsky, συνίσταται στην τάση μετατροπής μιας επιμέρους ανακάλυψης σε κάποιον από τους κλάδους της Ψυχολογίας σε καθολική εξηγητική αρχή του συνόλου των ψυχολογικών φαινομένων και, στη συνέχεια, και των φαινομένων, που διερευνούν και άλλες επιστήμες (Vygotsky, 1996, σ. 60). Κατά συνέπεια, η αποσπασματική γνώση στα πλαίσια ενός επιμέρους κλάδου της Ψυχολογίας παρουσιάζεται ως γενική ψυχολογική γνώση και, σε τελευταία ανάλυση, ως καθολική επιστημονική γνώση.

Κατά το συγκεκριμένο στάδιο ανάπτυξης μιας συγκεκριμένης επιστήμης (της Ψυχολογίας) επιτυγχάνεται η συσώρευση εμπειρικού υλικού σε επιμέρους τομείς της, πραγματοποιούνται περιφερειακού χαρακτήρα ανακαλύψεις κυρίως σε σφαίρες που σχετίζονται με την κοινωνική πρακτική και βαθαίνει η ανάγκη συνολικού αναστοχασμού της.

Η κρίση της Ψυχολογίας συνδέεται όχι μόνο με τη δυσκολία προσδιορισμού του γνωστικού αντικειμένου της Ψυχολογίας, αλλά και με την ύπαρξη αντικρουσό-

3 Ο Ν. Lange παρομοίαζε την Ψυχολογία με το Ρωμαίο θεό Ιανό, που έχει στραμμένο το ένα του πρόσωπο στις φυσικές επιστήμες, ενώ το άλλο στις κοινωνικές.

αισθητηριακής, άμεσης, βιωματικής, ενορατικής πρόσληψης του γνωστικού αντικείμενου. Έτσι, οι εν λόγω προσεγγίσεις απολυτοποιούν επιμέρους στιγμές της αντιφατικής γνωσιακής διαδικασίας (η πρώτη προσέγγιση υπερεκτιμά το ρόλο της διάνοιας, ενώ η δεύτερη την «κατ' αίσθησιν» πρόσληψη της πραγματικότητας).

Η εξήγηση των φυσικών επιστημών αντιπαράκειται από τον W. Dilthey στην κατανόηση των «επιστημών των πνεύματος», που έχει τις ρίζες της στις αντιλήψεις του F. Schleiermacher περί ερμηνευτικής. Σε αντιδιαστολή με την «εξηγητική Ψυχολογία» ο Dilthey επιχειρήσε να αναδείξει τη σημασία της ιδιογραφικής προσέγγισης και να θεμελιώσει μια «περιγραφική Ψυχολογία». Η «εξηγητική Ψυχολογία» εδράζεται στο μοντέλο των φυσικών επιστημών (Naturwissenschaften), ενώ η «περιγραφική Ψυχολογία» στις «επιστήμες του πνεύματος» (Geisteswissenschaften) (Dilthey, 1977).

Η «εξηγητική Ψυχολογία» διαμελίζει, αναλύει την ψυχική ζωή σε επιμέρους στοιχεία (αισθήσεις, αντιλήψεις, ικανοποίηση κ.λπ.), που συνενώνονται μεταξύ τους μέσω του νόμου των συνειρμών, ενώ η περιγραφική Ψυχολογία επιχειρεί την κατανόηση της συνολικής δομής της ψυχικής ζωής του ανθρώπου στη βάση της έννοιας του βιώματος (Erlebnis). Σε αντιδιαστολή με την «εξηγητική Ψυχολογία», η οποία εδράζεται σε μαθηματικούς συσχετισμούς, η «περιγραφική Ψυχολογία» εδράζεται στον αναστοχασμό των μύθων, της λογοτεχνίας κ.λπ. (Dilthey, 1977). Ως βασική μορφή του ψυχισμού αναγνωρίζονται τα συνολικά βιώματα του υποκειμένου και πραγματοποιείται η αποδόμηση της αντικειμενικότητας του κόσμου στην υποκειμενικότητα του βιώματος. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, σκοπός της Ψυχολογίας είναι η περιγραφή των βιωμάτων του υποκειμένου και όχι η εξήγησή τους, η αναζήτηση του πλέγματος των αιτιακών σχέσεων που τα δημιουργούν. Οι έννοιες της «περιγραφικής Ψυχολογίας» του Dilthey είναι, κατά τον L. Vygotsky, μη αυτοκρατικές, αναίτιες, ανεξάρτητες από το συγκεκριμένο χώρο και γι' αυτόν το λόγο είναι μη εφαρμόσιμες στην πραγματική επιστήμη (Vygotsky, 1996). Ο E. Spranger, μαθητής του Dilthey κινήθηκε στην ίδια κατεύθυνση, όμως, σε αντιδιαστολή με την «περιγραφική Ψυχολογία» του δασκάλου του επιχειρήσε να δημιουργήσει μια «κατανοούσα Ψυχολογία». Όμως, σύμφωνα με τον S. Rubinstein, ο Spranger δεν κατάφερε να εξηγήσει τις σχέσεις που διαμορφώνονται έξω από την ατομική συνείδηση, τους πραγματικούς δεσμούς που διαμορφώνονται μεταξύ του υποκειμένου και της κοιλτούρας και να αναδείξει τον ενεργητικό ρόλο του υποκειμένου στη διαμόρφωση της κοιλτούρας (Rubinstein, 1989, σ. 362).

Συνολικά, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι και οι δύο προσεγγίσεις (νομοθετική, ιδεογραφική) απολυτοποιούν επιμέρους στιγμές της γνωστικής διαδικασίας. Η πρώτη προσέγγιση υπερτονίζει το γενικό, καθολικό χαρακτήρα κάποιων φυσικών νόμων, ενώ η δεύτερη, τη μοναδική, ανεπανάληπτη χροιά κάποιων πνευματικών, ψυχικών φαινομένων. Η παρουσίαση της Ψυχολογίας, είτε αποκλειστικά και

μόνο ως φυσικής επιστήμης είτε ως ανθρωπιστικής, οδηγεί στον υπερτονισμό του ενός από τα δύο πρόσωπα της Ψυχολογίας³. Ο μεθοδολογικός δυϊσμός, η ρήξη φύσης-κοινωνίας, καθολικού-επιμέρους, υλικού-πνευματικού, σταθερότητας-παροδικότητας αναπαράγεται με πολλαπλούς τρόπους στα πλαίσια της Ψυχολογίας.

Όμως, η κρίση της Ψυχολογίας παρουσιάζεται με οξυμένο τρόπο στις αρχές του 20ού αιώνα, όταν διαμορφώθηκαν τα βασικά ψυχολογικά ρεύματα (συμπεριφορισμός, Μορφολογική Ψυχολογία, περσοναλισμός). Έτσι, στη βάση των προαναφερομένων ρευμάτων διαμορφώθηκαν διαφορετικές προσεγγίσεις του γνωστικού αντικειμένου της Ψυχολογίας. Όλες αυτές οι προσεγγίσεις, σύμφωνα με τον Vygotsky, εμφανίστηκαν στη βάση κάποιας ανακάλυψης σε επιμέρους κλάδους της Ψυχολογίας. Η ψυχολογική γνώση αναπτύχθηκε κατεξοχήν μέσω της εκπαιδευτικής διεύρυνσης, μέσω της κατάκτησης νέων σφαιρών εφαρμογής των μεθόδων της Ψυχολογίας. Ο συμπεριφορισμός στηρίχθηκε στα πειράματα με τη χρήση αντικειμενικών μεθόδων, που έγιναν στη σφαίρα της Ζωοψυχολογίας. Η Μορφολογική Ψυχολογία εμφανίστηκε ως αποτέλεσμα ερευνών, που πραγματοποιήθηκαν στη σφαίρα της αντίληψης, των οπτικών πλανών κ.λπ. Η Ψυχανάλυση αναπτύχθηκε στον τομέα της Ψυχοπαθολογίας και ιδιαίτερα της θεραπείας των νευρώσεων. Ο περσοναλισμός στηρίχθηκε σε έρευνες που έγιναν στη σφαίρα της Παιδοψυχολογίας. Έτσι, όλες οι επιμέρους θεωρίες εμφανίστηκαν ως αποτέλεσμα μιας ανακάλυψης σε κάποιον επιμέρους τομέα της Ψυχολογίας. Όμως, οι εκπρόσωποι αυτών των επιμέρους κλάδων και κατευθύνσεων οδηγήθηκαν σε μια ατεκμηρίωτη προεκβολή των επιμέρους ανακαλύψεών τους έξω από τη σφαίρα εφαρμογής τους. Μια από τις μεθοδολογικές αιτίες της μεθοδολογικής κρίσης της Ψυχολογίας, σύμφωνα με τον Vygotsky, συνίσταται στην τάση μετατροπής μιας επιμέρους ανακάλυψης σε κάποιον από τους κλάδους της Ψυχολογίας σε καθολική εξηγητική αρχή του συνόλου των ψυχολογικών φαινομένων και, στη συνέχεια, και των φαινομένων, που διερευνούν και άλλες επιστήμες (Vygotsky, 1996, σ. 60). Κατά συνέπεια, η αποσπασματική γνώση στα πλαίσια ενός επιμέρους κλάδου της Ψυχολογίας παρουσιάζεται ως γενική ψυχολογική γνώση και, σε τελευταία ανάλυση, ως καθολική επιστημονική γνώση.

Κατά το συγκεκριμένο στάδιο ανάπτυξης μιας συγκεκριμένης επιστήμης (της Ψυχολογίας) επιτυγχάνεται η συσώρευση εμπειρικού υλικού σε επιμέρους τομείς της, πραγματοποιούνται περιφερειακού χαρακτήρα ανακαλύψεις κυρίως σε σφαίρες που σχετίζονται με την κοινωνική πρακτική και βαθαίνει η ανάγκη συνολικού αναστοχασμού της.

Η κρίση της Ψυχολογίας συνδέεται όχι μόνο με τη δυσκολία προσδιορισμού του γνωστικού αντικειμένου της Ψυχολογίας, αλλά και με την ύπαρξη αντικρουσό-

3 Ο Ν. Lange παρομοίαζε την Ψυχολογία με το Ρωμαίο θεό Ιανό, που έχει στραμμένο το ένα του πρόσωπο στις φυσικές επιστήμες, ενώ το άλλο στις κοινωνικές.

μένων απόψεων σχετικά με τη μέθοδο επιστημονικής έρευνας της. Η διάδοση του θετικισμού στα τέλη του 19ου αρχές του 20ού αιώνα βρήκε πρόσφορο έδαφος στις επιστημονικές αναζητήσεις εκείνων των ψυχολόγων οι οποίοι επιχειρούσαν να επιφέρουν τον αποφασιστικό διαχωρισμό της επιστήμης τους από τη Φιλοσοφία. Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, για να επιτευχθεί η μετάβαση από τη Μεταφυσική στη «θετική επιστήμη», θα πρέπει η Ψυχολογία να οικοδομηθεί με βάση το επιστημολογικό πρότυπο της Φυσικής και των Μαθηματικών (βλ. κριτική Tolman, 1992). Έτσι, εμφανίστηκε μια ιδιότυπη καχυποψία όχι μόνο απέναντι στη Μεταφυσική Φιλοσοφία, αλλά και σε οποιαδήποτε μορφή ενασχόλησης με ανοικτά, θεωρητικά, μεθοδολογικά ζητήματα της Ψυχολογίας. Αυτή η θετικιστική αποκήρυξη της Φιλοσοφίας ως προεπιστημονικής μορφής οδηγεί αναπόφευκτα στην υποβάθμιση (ή στην απόρριψη) των επιστημολογικών, κοσμοθεωρητικών ζητημάτων, που εγείρονται και αναπαράγονται αναφορικά με τη σχέση Είναι και συνείδησης, υποκειμένου και αντικειμένου.

Ο θετικισμός στις πιο διαφορετικές εκδοχές του (κλασικός θετικισμός του A. Comte, εμπειριοκριτικισμός των E. Mach και R. Avenarius, λογικός θετικισμός της σχολής της Βιέννης κ.λπ.) επέδρασε στη διαμόρφωση της σύγχρονης Ψυχολογίας. Οι φιλοσοφικές καταβολές του θετικισμού εντοπίζονται στον εμπειρισμό του J. Locke και κυρίως στην αντίληψη ότι «δεν υπάρχει τίποτα στη διάνοια που να μην υπάρχει προηγουμένως στις αισθήσεις» («nihil est in intellectu, quod non fuerit prius in sensu»). Ο G. Allport διαπίστωσε ότι ο εμπειρισμός του Locke αποτελεί το θεμέλιο του συνειδητισμού και κυριαρχεί στις σημαντικότερες εκδοχές της αγγλο-αμερικανικής Ψυχολογίας (συμπεριφορισμός, περιβαλλοντισμός, μαθηματική μοντελοποίηση, θετικισμός κ.λπ.) (Allport, 1955).

Στα πλαίσια του θετικισμού ως βασικού στοιχείου της επιστημονικής γνώσης παρουσιάζεται η περιγραφή των αισθητηριακών δεδομένων, ενώ οι θεωρητικές έννοιες εκτιμάται ότι μπορούν να παραχθούν μέσω της ελεγχόμενης παρατήρησης (Bem & Jong, 2001, σ. 44). Σύμφωνα με τους S. Haslam και C. McGarry η επιστημονική μέθοδος «έχει αποστολή να ελέγχει τη γνώση μέσω της παρατήρησης (και πιθανώς) του πειράματος» (Haslam & McGarry, 1998, σ. 12). Έτσι, η επιστημονική μέθοδος ταυτίζεται πλήρως με την εμπειρική μέθοδο έρευνας. Σε αντιστοιχία με το θετικιστικό επιστημολογικό πρότυπο η «αξιολογία» και η «εγκυρότητα», παρουσιάζονται ως οι σημαντικότερες αρχές της ψυχολογικής έρευνας. Σε αντιστοιχία με την εν λόγω προσέγγιση η επιστήμη έχει παραγωγική-νομολογική δομή. Η ψυχολογική έρευνα προϋποθέτει την «ακριβή» περιγραφή των γεγονότων, την εμπειρική επαληθευσσιμότητα και τον έλεγχο των υποθέσεων, τη χρήση τυποποιημένων εργαλείων μέτρησης στη βάση κυρίως ποσοτικών μεθόδων, τη γενίκευση (εξαγωγή κάποιων γενικών νόμων) στη βάση της έρευνας ενός αντιπροσωπευτικού δείγματος. Δικαιολογημένα ο Z. Danziger παρομοιάζει τη θετικιστική

αντίληψη της επιστήμης με το μύθο της Ωραίας Κοιμημένης του Δάσους, όπου τα αντικείμενα της ψυχολογικής έρευνας βρίσκονται σε μια ολοκληρωμένη μορφή στη φύση και ο ερευνητής-πριγκιπόπουλο θα τα αναστήσει με το μαγικό φίλι της έρευνάς του (Danzinger, 1990, σ. 2).

Στα πλαίσια της θετικιστικής αντίληψης τα εργαλεία (ή όργανα) μέτρησης παρουσιάζονται ως καθαρά «ουδέτερα», «ακριβή» τεχνικά μέσα που δεν αλλοιώνουν τη συμπεριφορά των παρατηρούμενων υποκειμένων, ούτε εμπεριέχουν άλλου τύπου ιδεολογικές ή κοινωνικές νοηματοδοτήσεις (κριτική του θετικισμού βλ. Πουρικός, 2000). Η αντικειμενικότητα της ψυχολογικής έρευνας παρουσιάζεται ως ζήτημα εξασφάλισης της τυπικής «εγκυρότητας» των εργαλείων μέτρησης, πλήρους αποστασιοποίησης και ανεξαρτησίας του ερευνητή από το «ερευνητικό δείγμα», τα παρατηρούμενα υποκείμενα. Όμως, για την εμπειρική έρευνα στη σφαίρα των κοινωνικών επιστημών ισχύει η κινέζικη παροιμία ότι σ' όποιο μέρος του ωκεανού βρεθείς και ό,τι δόχτυα χρησιμοποιήσεις, τέτοια ψάρια θα πιάσεις. Κατά συνέπεια, η επιλογή του ερευνητικού δείγματος και των εργαλείων μέτρησης όχι μόνο δεν είναι ουδέτερη, καθαρά τεχνική διαδικασία, αλλά σε σημαντικό βαθμό επιδρά στο χαρακτήρα και τον προσανατολισμό των ευρημάτων της έρευνας. Ο Vygotsky χαρακτηρίζει τη φетиχοποίηση του τεχνικού μηχανισμού μιας επιστημονικής έρευνας, την αδιαφορία σχετικά με τη σκοποθεσία και το θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο αυτή θα πρέπει να στηριχθεί ως «νοσοκομειακή προσέγγιση της επιστήμης» (Vygotsky, 1996).

Η χρησιμοποίηση μαθηματικών μεθόδων στην Ψυχολογία παρουσιάζεται από τους θετικιστές ως το ουσιαστικότερο κριτήριο ωριμότητάς της. Σύμφωνα με τον Vygotsky:

«Η τεράστια πλειοψηφία των σύγχρονων ψυχολογικών ερευνών με μεγάλη φροντίδα και ακρίβεια εγγράφουν και το τελευταίο δεκαδικό ψηφίο ως απάντηση σε ένα ζήτημα που έχει τεθεί με λανθασμένο τρόπο» (Vygotsky, 1996, σ. 325).

Η απολυτοποίηση της σημασίας των ποσοτικών μετρήσεων και η φетиχοποίηση των τεχνικών της πειραματικής έρευνας αποτελεί μηχανισμό απόκρυψης της θεωρητικής ένδειας και του μεθοδολογικού εκλεκτικισμού των ερευνητών, της τάσης αυθαίρετης συνένωσης θεωρητικών προσεγγίσεων με ριζικά αντίθετο προσανατολισμό. Η ορθή τοποθέτηση ενός ζητήματος είναι, σύμφωνα με τον Vygotsky, πολύ πιο υπεύθυνη υπόθεση για την επιστημονική έρευνα απ' ό,τι η ανεύρεση της ορθής απάντησης.

Αναμφίβολα, τα ψυχομετρικά τεστ διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην ανάλυση επιμέρους πτυχών, διαστάσεων της προσωπικότητας και της συμπεριφοράς των κοινωνικών ομάδων. Όμως οι ενδείξεις των ψυχομετρικών τεστ «φωτογραφίζουν» επιμέρους πτυχές της προσωπικότητας, χωρίς να αναδεικνύουν την αντιφατικότητα και την δυναμική ανάπτυξη των κοινωνικών υποκειμένων.

Σε αντιδιαστολή με τη θετικιστική, νατουραλιστική θεώρηση διαμορφώθηκε μια νέα συνολική προσέγγιση της ψυχικής ζωής (ερμηνευτική, φαινομενολογική), οι εκπρόσωποι της οποίας άσκησαν κριτική στο νατουραλισμό και επιχειρήσαν να εξετάσουν την Ψυχολογία κατά το πρότυπο των ανθρωπιστικών επιστημών καταφεύγοντας στην περιγραφή των καταστάσεων της συνείδησης στη βάση κυρίως ποιοτικών μεθόδων. Εδώ εμφανίζονται οι κουλτουραλιστικές θεωρίες, που περιγράφουν τις νοοτροπίες, την πνευματική ζωή των ανθρώπων, τη λεκτική επικοινωνία κ.λπ. Η «Ψυχολογία των λαών», η «περιγραφική» και η Φαινομενολογική Ψυχολογία στράφηκαν στη μελέτη της συνείδησης του υποκειμένου.

Η Φαινομενολογία εμφανίστηκε ως κριτική της φυσικοποίησης του συνειδέ-
 να, της εξήγησής του στη βάση κάποιων δεδομένων και αμετάβλητων νόμων της φύσης, που αναλύονται με έγκυρο και αυστηρά επιστημονικό τρόπο. Σύμφωνα με τον E. Husserl, τα ψυχικά φαινόμενα στην καθαυτότητά τους (an und fur sich) δεν είναι τίποτα περισσότερο από φαινόμενα και δεν παραπέμπουν σε κάποια φυσική πραγματικότητα πέρα από αυτά. «Στην ψυχική σφαίρα (...) το φαίνεσθαι δεν διαφέρει διόλου από το είναι (...)» (Husserl, 1998, σ. 66). Σε αντιστοιχία με αυτή την προσέγγιση το βασικό λάθος της σύγχρονης Ψυχολογίας συνίσταται στο ότι δεν ανέπτυξε τη φαινομενολογική μέθοδο, η οποία εδράζεται στην εμμενή θέαση της ροής των συνειδησιακών φαινομένων. Όπως γράφει ο Husserl:

«Παρατηρώντας στην εμμενή θέαση (immanentes Schauen), τη ροή των φαινομένων, φθάνουμε από φαινόμενο σε φαινόμενο (το καθένα μια ενότητα μέσα στη ροή και συνάμα σε κατάσταση ροής και το ίδιο) και σε τίποτα άλλο εκτός από φαινόμενα» (Husserl, 1998, σ. 69).

Ο Husserl άσκησε δριμύτατη κριτική στον ψυχολογισμό, όμως, σε τελευταία ανάλυση, τον επανέφερε, διότι η φαινομενολογία περιορίζεται σε μια περιήγηση στο «μαγικό κύκλο της συνείδησης», δίχως να μπορεί να υπερβεί τα όριά του και να αναστοχαστεί ότι «πέρα από τη συνείδηση βρίσκεται η ζωή». Οι καταστάσεις της συνείδησης αποκόπτονται από τις υλικές συνθήκες ζωής των ανθρώπων και παρουσιάζονται ως κάτι δεδομένο και αμετάβλητο. Όμως, αν τα φαινόμενα και η ουσία ταυτιστούν πλήρως, όπως θεωρούν οι φαινομενολόγοι, τότε στην ουσία καταργείται η ειδοποιός διαφορά της επιστημονικής γνώσης από τις προεπιστημονικές μορφές σύλληψης της πραγματικότητας.

Στις δύο βασικές προσεγγίσεις της μεθόδου επιστημονικής έρευνας της Ψυχολογίας αναπαράγεται ένας ιδιότυπος θεωρητικός και μεθοδολογικός διυισμός. Έτσι, ο Vygotsky θεωρούσε ότι ο αντικειμενισμός και ο υποκειμενισμός αλληλοπροϋποθέτουν και αλληλοαπορροφούν ο ένας τον άλλον. «Ο Behteren προϋποθέτει τον Vedensky. Αν έχει δίκαιο ο ένας, τότε έχει δίκαιο και ο άλλος» (Vygotsky,

1996, σ. 344). Κατά τη γνώμη του Vygotsky, κοινή ρίζα των δύο προσεγγίσεων συνίσταται στην αντίληψη ότι ενιαία πηγή και όριο της επιστημονικής γνώσης είναι η εμπειρία. Από αυτή την άποψη η σύγχρονη Ψυχολογία από φιλοσοφική-μεθοδολογική άποψη βρίσκεται στο επίπεδο των Locke και Hume. Έτσι, για παράδειγμα, ο συμπεριφορισμός διαμορφώθηκε υπό την επίδραση του εμπειριοκριτισμού του Mach και του πραγματισμού που με τη σειρά τους έχουν την καταγωγή τους στον εμπειρισμό του Hume.

Κατά την περίοδο 1920-1930 διατυπώθηκε μια σειρά θεωριών σχετικά με τη μεθοδολογική κρίση της Ψυχολογίας. Ο Politzer ήταν ένας από τους πρώτους που εξέταζε τη σύγκρουση «εξηγητικής» και «κατανοούσας» Ψυχολογίας και πρότεινε τη δημιουργία μιας «νέας Ψυχολογίας» για το «δράμα της ζωής». Ο K. Buller ανέλυσε, επίσης, την αντιπαράθεση των μεθόδων εξήγησης και κατανόησης και πρότεινε την συνένωσή τους ως μέσο υπέρβασης της κρίσης της Ψυχολογίας. Ο L. Binswanger πρότεινε την αναδόμηση της ψυχολογικής γνώσης στη βάση των νόμων της Τυπικής Λογικής ως «φάρμακο» για τη θεραπεία της μεθοδολογικής κρίσης της Ψυχολογίας.

Όμως, σε τι διαφέρει η θεωρία της κρίσης της Ψυχολογίας του Vygotsky σε σχέση με τις προαναφερόμενες θεωρίες; Πρώτα απ' όλα, σύμφωνα με τον Vygotsky, η κρίση της Ψυχολογίας έχει αντικειμενικό χαρακτήρα και αφορά τον εσωτερικό, ενδότερο μεθοδολογικό πυρήνα και όχι κάποιες περιφερειακές και δευτερεύουσες διαστάσεις της συγκεκριμένης επιστήμης. Δεν έρχονται σε σύγκρουση απλώς και μόνο διαφορετικές κατευθύνσεις, τάσεις, αλλά έρχονται σε σύγκρουση διαφορετικοί τύποι επιστήμης στη σφαίρα της Γενικής Ψυχολογίας. Κατά συνέπεια, η υπέρβαση της κρίσης δεν επιτυγχάνεται με την απλή μετάβαση από το ένα επιστημολογικό «παράδειγμα» σε κάποιο άλλο, διότι στη βάση της βρίσκονται εσωτερικές αντιθέσεις στην ίδια τη συγκρότηση της Ψυχολογίας ως επιστήμης.

Η υπέρβαση της κρίσης δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί με την απλή εκλεκτικιστική συνένωση των αντίθετων πόλων. Ο Vygotsky δεν περιορίστηκε στην παρουσίαση των αρνητικών πλευρών της κρισιαικής συγκυρίας, αλλά υπογράμμισε τη θετική πλευρά της κρίσης, που συνδέεται με την ωρίμανση της ανάγκης ριζικού μετασχηματισμού των θεμελίων της Ψυχολογίας συνολικά. Κατά τον Vygotsky, θα πρέπει να δημιουργηθεί μια «νέα Ψυχολογία» και όχι να προωθηθεί κάποιο τυπικό consensus μεταξύ διαφορετικών, εξίσου περιορισμένων προσεγγίσεων και, κατά συνέπεια, να επιτευχθεί η απόκρυψη της μεθοδολογικής κρίσης της Ψυχολογίας.

Βέβαια, η ανάλυση της κρίσης της Ψυχολογίας από τον Vygotsky έχει συγκεκριμένους ιστορικούς περιορισμούς. Κατ' αρχάς, στον Vygotsky ενυπάρχει μια θολή και αντιφατική αντίληψη σχετικά με το γνωστικό αντικείμενο της Ψυχολογίας ως επιστήμης σε διαφορετικά στάδια διαμόρφωσης της θεωρίας του. Για τη διερεύνηση του εν λόγω ζητήματος είναι απαραίτητη η κατανόηση της θέσης και του

ρόλου του ψυχισμού στη διαδικασία ανάπτυξης του υλικού κόσμου. Το εν λόγω ζήτημα με πολύ βαθύτερο τρόπο τέθηκε από το μαθητή του Vygotsky και μετέπειτα καθηγητή της Σχολής Ψυχολογίας του Κρατικού Πανεπιστημίου της Μόσχας, Ρ. Galperin (1999).

Δεύτερον, ο Vygotsky θεωρούσε αναγκαία την εφαρμογή της μεθόδου του «Κεφαλαίου» του Κ. Μαξ στη σφαίρα της Ψυχολογίας. Κατά την άποψη του Vygotsky είναι απαραίτητη η ανεύρεση της πρωταρχικής αφαίρεσης που βρίσκεται στη βάση της επιστήμης, της βασικής εξηγητικής αρχής, η οποία εκφράζει την ενότητα της επιστημονικής γνώσης και από την οποία είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί η εξαγωγή του συνόλου των κατηγοριών της επιστήμης (Vygotsky, 1996, σ. 57). Η αναζήτηση του στοιχειώδους κτιρίου, της απλούστατης σχέσης από την οποία είναι δυνατόν να επιτευχθεί η εξαγωγή του συνόλου των κατηγοριών της Ψυχολογίας ως επιστήμης αποδείχθηκε, τελικά, ατελέσφορη. Όμως, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η έρευνα της «Λογικής» του «Κεφαλαίου» του Μαξ κατά τη συγκεκριμένη περίοδο βρισκόταν ακόμη σε εμβρυακό επίπεδο.

Είναι αναγκαίο να υπογραμμιστεί ότι ο Vygotsky έγραψε το «Ιστορικό νόημα της κρίσης της Ψυχολογίας» κατά την περίοδο της διαμόρφωσης των προϋποθέσεων εμφάνισης της Πολιτισμικής-Ιστορικής Ψυχολογίας, όταν αυτός αναζητούσε στο «μηχανισμό της αντίδρασης» την αφετηριακή κατηγορία της Ψυχολογίας. Η αναζήτηση της αφετηριακής κατηγορίας της Ψυχολογίας συνεχίστηκε και κατά τη διαδικασία της πρωταρχικής εμφάνισης και διαμόρφωσης της Πολιτισμικής-Ιστορικής Ψυχολογίας. Στο σημείο αυτό ο Vygotsky αμφιταλαντεύεται: τη μια στιγμή παρουσιάζει τη «σημασία» ως αφετηριακή κατηγορία της Ψυχολογίας, ενώ την άλλη το «βίωμα». Όμως, όλες οι απόπειρες του Vygotsky και μετέπειτα των άλλων Σοβιετικών ψυχολόγων να ανακαλύψουν την απλούστατη σχέση του συστήματος κατηγοριών και νόμων της Ψυχολογίας ήταν ανεπιτυχείς (Δαφέρομος, 2002).

Τρίτον, στο εν λόγω βιβλίο του Vygotsky ανολοκλήρωτη παραμένει η ανάλυση της γνωσιακής συγκυρίας που οδήγησε στην εμφάνιση της μεθοδολογικής κρίσης της Ψυχολογίας και είναι ανεπαρκής η ανάλυση της κοινωνικής οριοθέτησης του μεθοδολογικού δυϊσμού. Ο Vygotsky υπέδειξε ότι η νέα κοινωνική πρακτική δημιουργήσε την ανάγκη για μια «νέα Ψυχολογία». Πραγματικά, ο κάθε ριζικός κοινωνικός μετασχηματισμός γεννά την ανάγκη ουσιαστικής ανάπτυξης των κοινωνικών επιστημών. Όμως, η συστηματική διερεύνηση της σχέσης ψυχολογικής γνώσης και κοινωνικής πρακτικής παραμένει ακόμα ένα ανοικτό και ελλειπώς διερευνημένο ζήτημα.

2. Τάσεις της Σύγχρονης Ψυχολογίας: Παλιό Κρασί σε Νέα Βαρέλια;

2.1. Για τον Κατακερματισμό και την Αποσπασματικότητα της Σύγχρονης Ψυχολογίας

Στα τέλη του 19ου αιώνα, όταν πραγματοποιούνταν η πρωταρχική εμφάνιση της Ψυχολογίας, να πώς ο W. James χαρακτήριζε την κατάσταση της:

«Μια σειρά ακατέργαστων γεγονότων. Ένα κουβεντολάι (κουτσομπολιά) και μια λογομαχία πάνω στις απόψεις, μια ταξινόμηση σ' ένα απλό περιγραφικό επίπεδο, μια έντονη προκατάληψη για το ότι έχουμε νοητικές καταστάσεις που καθορίζονται από τον εγκέφαλο: ούτε ένα νόμο, όμως, με την έννοια που η φυσική ανακαλύπτει νόμους, ούτε μια πρόταση που να πιγάζει με ένα λογικά απαγωγικό τρόπο από κάποιες προκειμένες. Αυτό δεν είναι επιστήμη, είναι μόνο ελπίδα για μια επιστήμη» (James, 1892, σ. 335).

Όμως, σε ποιο βαθμό η σύγχρονη Ψυχολογία έχει ξεφύγει από τη θλιβερή κατάσταση που περιγράφει ο James; Μπορεί να διαπιστώσει κανείς την εκτακτική ανάπτυξη της Ψυχολογίας σε νέα πεδία, την εντεινόμενη διαφοροποίησή της και την εμφάνιση πολλών νέων ερευνητικών πεδίων, κλάδων της Ψυχολογίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι με βάση τον κατάλογο της Αμερικανικής Ψυχολογικής Ένωσης μέχρι το 1949 η Ψυχολογία εμπεριείχε 19 κλάδους, ενώ το 1999 είχε φτάσει τους 54 κλάδους (Wertheimer, 2000, σ. 91).

Με ιδιαίτερα γρήγορους ρυθμούς αναπτύχθηκαν τα τελευταία χρόνια οι νευροεπιστήμες που επιχειρούν να θεμελιώσουν μια νέα προσέγγιση των σχέσεων μεταξύ εγκεφάλου, συμπεριφοράς και γνώσης. Έτσι, η δεκαετία του 1990 χαρακτηρίστηκε ως η «δεκαετία του εγκεφάλου» (Hothersall, 1995, σ. 536). Οι έρευνες στο πεδίο των νευροεπιστημών συνέβαλαν στη χαρτογράφηση του εγκεφάλου και στη βαθύτερη κατανόηση της λειτουργίας του. Όμως, παρά την τεράστια πρόοδο που συντελέστηκε τα τελευταία χρόνια, παραμένουν ανοικτά σημαντικά επιστημολογικά και φιλοσοφικά ζητήματα, όπως για παράδειγμα το πρόβλημα ψυχής-σώματος (mind-body problem). Ένας από τους σημαντικότερους σύγχρονους ερευνητές του εν λόγω προβλήματος, ο S. Searle, ασκεί δικαιολογημένη κριτική στις εξαιρετικά διαδεδομένες, νατουραλιστικές ερμηνείες της συνείδησης (στην αναγωγή της συνείδησης σε καθαρά βιολογικές, φυσικές λειτουργίες του εγκεφάλου) τις οποίες λανθασμένα ταυτίζει με τον υλισμό (Searle, 1997). Όπως επίσης παρατηρεί η Κατερίνα Μάτσα, ένα σημαντικό μεθοδολογικό σφάλμα πολλών σύγχρονων νευροεπιστημόνων συνίσταται στο ότι προσεγγίζουν το άτομο αποσπασμένο από τη σχέση κοινωνικής αλληλεπίδρασης, στην οποία βρίσκεται από τη στιγμή που έρχεται στον κόσμο (Μάτσα, 2003, σ. 110).

Μια από τις αιτίες παρόμοιων μονοδιάστατων προσεγγίσεων συνίσταται στο ότι εξαιτίας του υποδουλωτικού καταμερισμού επιστημονικής εργασίας οι νέοι κλάδοι αναπτύσσονται, σε σημαντικό βαθμό, αποσπασματικά, οι δεσμοί, οι μεταξύ τους σχέσεις δεν γίνονται αντικείμενο αναστοχασμού και έρευνας. Η γρήγορη ανάπτυξη περιφερειακών, εφαρμοσμένων κλάδων της Ψυχολογίας μέχρι στιγμής δεν έχει επιφέρει τη συνολική θεωρητική επανεξέταση της Ψυχολογίας ως επιστήμης και της θέσης της στο σύστημα της επιστημονικής γνώσης. Έτσι, διαρκώς συσσωρεύεται τεράστιο εμπειρικό υλικό σχετικά με τις πιο διαφορετικές πτυχές της ψυχικής ζωής, όμως, το θεωρητικό, μεθοδολογικό πλαίσιο για την ταξινόμηση και γενίκευσή του είναι ανεπαρκές. Ένα από τα χαρακτηριστικά της σύγχρονης Ψυχολογίας είναι ο κατακερματισμός της σε πολλαπλούς κλάδους και πεδία έρευνας, που τυπικά συνυπάρχουν στα πλαίσια της ίδιας επιστήμης, αλλά το μεθοδολογικό, θεωρητικό πλαίσιο αυτής της συνύπαρξης είναι ασαφές και μετέωρο. Παραφράζοντας τα λόγια του Σοβιετικού ψυχολόγου Α.Ν. Λεοντ'εν θα λέγαμε ότι η σύγχρονη Ψυχολογία αναπτύσσεται από τα κλαδιά της και όχι από τον κορμό της.

Ο κυριαρχία ενός ιδιότυπου υποδουλωτικού καταμερισμού της εργασίας στη σφαίρα της επιστήμης οδηγεί στην αναπαραγωγή αυτής της αποσπασματικότητας, στον εγκλωβισμό σημαντικού μέρους των ψυχολόγων σ' ένα εμπειρικό, θετικιστικό πρότυπο επιστημονικότητας που παρεμποδίζει την τοποθέτηση και τη διερεύνηση των ανοικτών επιστημολογικών, φιλοσοφικών τους παραδοχών, οι οποίες προκύπτουν κατά τη διαδικασία της ψυχολογικής έρευνας. Όμως, η μελέτη της ιστορίας της επιστήμης φανερώνει ότι στο μεταίχμιο Φιλοσοφίας και επιμέρους επιστημών εμφανίζονται καινοτόμες προσεγγίσεις, που ανοίγουν ευρύτατο φάσμα δυνατοτήτων και προοπτικών ριζικού μετασχηματισμού της επιστημονικής γνώσης. Ως γνωστόν, η ίδια η Φιλοσοφία αναπτύχθηκε από ανθρώπους (Αριστοτέλης, Descartes, Kant, Hegel, Marx κ.λπ.), που με το έργο τους συνέβαλαν στην προαγωγή και την ουσιαστική ανάπτυξη των επιμέρους επιστημών.

Αναμφίβολα, έχει αυξηθεί ο αριθμός των θεωριών που επιχειρούν να διερευνήσουν τα ψυχικά φαινόμενα και παρουσιάζεται έντονη η σύγκρουση μεταξύ τους. Έτσι, ο Ν. Smith, αναλύοντας την κατάσταση στη σφαίρα της Ψυχολογίας μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, διακρίνει δέκα βασικά συστήματα Ψυχολογίας (Smith, 2003). Βέβαια, τα κριτήρια διαφοροποίησης των συστημάτων της Ψυχολογίας που χρησιμοποιεί είναι ασαφή και αμφιλεγόμενα (για παράδειγμα, διαφορετικές εκδοχές του συμπεριφορισμού παρουσιάζονται ως ξεχωριστά συστήματα Ψυχολογίας, ενώ παντελώς απουσιάζουν άλλα σημαντικά ρεύματα και κατευθύνσεις). Η εν λόγω ταξινόμηση βασίζεται στις θεωρητικές τάσεις που έχουν διαμορφωθεί κυρίως στις ΗΠΑ, ενώ ο Smith αγνοεί σημαντικά ρεύματα της Ψυχολογίας σε άλλες χώρες (π.χ. η Πολιτισμική-Ιστορική Ψυχολογία, θεωρία της δραστηριότητας, η Κριτική Ψυχολογία κ.λπ.). Όμως, η προσέγγιση του Smith φανερώνει τη

συνύπαρξη πολλαπλών συστημάτων Ψυχολογίας και την απουσία συστήματος Ψυχολογίας, τον κατακερματισμό και τη διασπορά του ερευνητικού πεδίου μεταξύ θεωριών, που ερμηνεύουν διαφορετικές πτυχές της ψυχικής ζωής και την απουσία συνθετικής θεωρίας.

Το σύγχρονο τοπίο της Ψυχολογίας χαρακτηρίζεται από έναν επιφανειακό πλουραλισμό θεωριών, οι οποίες περιγράφουν επιμέρους πτυχές της ψυχικής ζωής, ενώ η αμοιβαία συνάφεια των εν λόγω πλευρών δεν έχει γίνει αντικείμενο επιστημονικής ανάλυσης. Στη σφαίρα της Ψυχολογίας συνυπάρχουν αλληλοσυγκρουόμενες αντιλήψεις σχετικά με το αντικείμενο, τη μέθοδο της Ψυχολογίας και το στάτους της ως επιστήμης. Όπως παρατηρεί ο D. Matsumoto, η σύγχρονη Ψυχολογία κατατεμάχισε τη συμπεριφορά του ανθρώπου σε επιμέρους θραύσματα και πίσω από τα δέντρα είναι δύσκολο να διακρίνει το δάσος. Κατά την άποψή του, ήρθε ο καιρός οι ψυχολόγοι να πάρουν ως βάση μια ολιστική προσέγγιση για την κατανόηση της Ψυχολογίας, για να ανακαλύψουν τις σχέσεις ανάμεσα σε διαφορετικές θεωρητικές απόψεις σχετικά με τις ίδιες διαδικασίες και στο μέλλον να τις συνενώσουν σε ένα ενιαίο όλο (Matsumoto, 2001).

Ποιο είναι, λοιπόν, το μέλλον της Ψυχολογίας, Ποια είναι η προοπτική περαιτέρω ανάπτυξης των θεωρητικών συστημάτων που έχουν διαμορφωθεί και πόσο ρεαλιστική είναι η δυνατότητα μιας ολιστικής προσέγγισης της Ψυχολογίας, την οποία προτείνει ο Matsumoto; Σχετικά με το επιστημολογικό στάτους της σύγχρονης Ψυχολογίας έχουν διαμορφωθεί δυο βασικές προσεγγίσεις.

Σύμφωνα με την πρώτη προσέγγιση η Ψυχολογία βρίσκεται σε ένα προ-παραδειγματικό, πρώιμο στάδιο ανάπτυξης και ακόμα δεν έχει διαμορφωθεί κάποιο ενιαίο και κοινώς αποδεκτό παράδειγμα (Hergenhahn, 2001, σ. 578). Ο T. Leahey (1996) αναφέρει ότι στους ψυχολόγους εμφανίστηκε ένας ιδιότυπος «φθόνος της φυσικής». Οι ψυχολόγοι θεώρησαν ότι η Φυσική αποτελεί την πιο άρτια μορφή επιστήμης και επιχειρήσαν να εφαρμόσουν τις μεθόδους της. Έτσι, δημιουργήθηκε ένα κλίμα αναμονής του «Νεύτωνα της Ψυχολογίας», που θα μετατρέψει την Ψυχολογία σε μια αυστηρή επιστήμη για τον έλεγχο της συμπεριφοράς. Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και η αντίληψη του A. Staats ότι η θεωρία του «ενοποιημένου θετικισμού» μπορεί να συνενώσει τις κατακερματισμένες θεωρίες και τις ποικίλες μεθολογίες στο πεδίο της Ψυχολογίας (Staats, 1983). Δικαιολογημένη κριτική σε παρόμοιες επιστημολογικές αντιλήψεις που διαπερνούνται από τη νευνόενια φαντασίωση άσκησε ο Γ. Κουγιουμουτζάκης (Κουγιουμουτζάκης, 1994).

Σύμφωνα με τη δεύτερη άποψη, η Ψυχολογία είναι «πολυ-παραδειγματική επιστήμη» και σ' αυτή συνυπάρχουν αρκετά επιστημονικά «παραδείγματα» ή ακόμα αποτελεί «εξω-παραδειγματική επιστήμη», διότι δεν ταιριάζει σ' αυτήν η λογική των «παραδειγμάτων» του T. Kuhn (1981), που μπορεί να εφαρμοστεί μόνον στις φυσικές επιστήμες (Ulevitch, 2001).

Ο Α. Uienitsch υιοθετεί τη δεύτερη προσέγγιση, θεωρώντας ότι όσο περισσότερες εκδοχές εμφανίζονται, τόσο περισσότερες πιθανότητες δημιουργούνται για να επιτευχθεί η σωστή επιλογή. Βέβαια, η ποσοτική συσσώρευση υποθέσεων και εκδοχών, ερμηνειών κ.λπ. δεν αποτελεί εγγύηση της προώθησης της επιστημονικής γνώσης. Ο Α. Poincare παρατηρούσε ότι η δημιουργία πολυάριθμων συνδυασμών κατά τη διαδικασία επίλυσης ενός μαθηματικού προβλήματος συχνά αποτελεί φραγμό για την επίλυσή του. Γράφει χαρακτηριστικά:

«Το πραγματικά δημιουργικό έργο συνίσταται στο να κάνει κανείς επιλογή μεταξύ αυτών των συνδυασμών, αποκλείοντας αυτούς που είναι άχρηστοι και ακόμη να ελευθερώσει κανείς τον εαυτό του από την εργασία της δημιουργίας τέτοιων άχρηστων συνδυασμών» (Poincare, 1990, σ. 420).

Η δημιουργία μιας νέας θεωρίας στην ιστορία της επιστήμης ποτέ δεν πραγματοποιήθηκε μέσω απλής μηχανιστικής απαρίθμησης απόψεων, προσεγγίσεων, ιδεών ή μέσω πολλαπλών εκλεκτιστικών συνενώσεών τους. Η κυριαρχία αυτού του τύπου της κατεξοχήν επαναληπτικής, μη δημιουργικής εργασίας αποτελεί ένδειξη της αποσύνθεσης της επιστημονικής γνώσης, της αδυναμίας αντιμετώπισης των ανοικτών θεωρητικών προβλημάτων που τίθενται σε μια συγκεκριμένη γνωσιακή συγκυρία.

Ο G. Allport διαπίστωνε ότι ο πλουραλισμός στην Ψυχολογία αναπτύσσεται ως κριτική του αναγωγισμού και οδηγεί αναπόφευκτα στον εκλεκτικισμό, στην επιλεκτική συνένωση θεωριών και αρχών σε συνάρτηση με την ιδιοσυγκρασία του ίδιου του επιστήμονα. Ως παράδειγμα εκλεκτικιστή ψυχολόγου θεωρεί τον James, το «σύστημα» του οποίου είναι γεμάτο παράδοξα και εσωτερικές αντιφάσεις, που δικαιολογούνται στη βάση του πραγματισμού (της αντίληψης ότι οι έννοιες είναι αληθινές, όταν με επιτυχημένο τρόπο καθοδηγούν τις πράξεις μας, δηλαδή στην περίπτωση που είναι χρήσιμες). Σε αντιδιαστολή με τον αυθόρμητο πλουραλισμό ο Allport πρότεινε το συστηματικό πλουραλισμό, που δεν θα παραλείπει τίποτα σημαντικό για την κατανόηση της προσωπικότητας και, ταυτόχρονα, θα διατηρεί το ιδεώδες της λογικής συνέπειας (Allport, 1968). Όμως, η εξασφάλιση της εξωτερικής συνύπαρξης μεταξύ αλληλοαποκλειόμενων θεωριών στο επίπεδο της Τυπικής Λογικής όχι μόνο δεν οδηγεί στην υπέρβαση της ενδότερης μεθοδολογικής αντιφατικότητάς τους, αλλά οδηγεί στην καρναβαλική μεταμφίεση της κρίσης της συγκεκριμένης επιστήμης.

Ο μεθοδολογικός πλουραλισμός, κατά κανόνα, συνοδεύεται από ένα στενό εμπειρισμό και την αδιαφορία προς το εννοιολογικό σύστημα της επιστήμης, τον εκλεκτικισμό και τη «διπλή γλώσσα». Ο Vygotsky γράφει για το θέμα αυτό:

«Για τους εμπειρικούς είναι αναγκαία μια γλώσσα καθημερινή, αδρήστη, συγκεκριμένη, μετροδεμένη, με πολλαπλά νοήματα που θα επέτρεπε το συμβίβα-

σμό με τους πάντες: σήμερα με τους πατέρες της εκκλησίας και αύριο με τον Μαρξ. Τους χρειάζεται η λέξη που δεν παρέχει σαφή φιλοσοφικό προσδιορισμό της φύσης των φαινόμενων, ούτε σαφή περιγραφή τους, διότι οι εμπειρικοί με ασαφή τρόπο κατανοούν και διακρίνουν το αντικείμενό τους» (Vygotsky, 1996, σ. 361).

2.2. Μια Κριτική στα Ρεύματα της Μετανεωτερικής Ψυχολογίας

Ακραία μορφή έκφρασης της μεθοδολογικής κρίσης της Ψυχολογίας αποτελεί η ανάπτυξη της Μεταμοντέρνας Ψυχολογίας και του κοινωνικού κονστρουκτιβισμού κατά τη δεκαετία του 1980, υπό την επίδραση των ιδεών των J. Derrida, M. Foucault, J. Lyotard, J. Baudrillard. Οι σημαντικότεροι εκπρόσωποι αυτού του ρεύματος της Μεταμοντέρνας Ψυχολογίας είναι οι K. Gergen, S. Kvale και S. Shotter, οι οποίοι άσκησαν κριτική στην κυρίαρχη θετικιστική κατεύθυνση (mainstream) της Ψυχολογίας.

Σύμφωνα με τους κονστρουκτιβιστές, τα υποκείμενα δεν μπορούν να αναπαράσθουν με αντικειμενικό και ακριβή τρόπο τον εξωτερικό κόσμο, ούτε να δημιουργήσουν κάποιες καθολικές αλήθειες σχετικά μ' αυτόν. Σε αντιδιαστολή με την αντίληψη ότι η γνώση είναι αντανάκλαση της αντικειμενικής πραγματικότητας, οι εκπρόσωποι του κονστρουκτιβισμού θεωρούν ότι η γνώση δημιουργείται στην κοινωνική διαπίδραση. Στο σημείο αυτό οι κοινωνικοί κονστρουκτιβιστές διαχωρίζουν την προσέγγισή τους από το ριζοσπαστικό κονστρουκτιβισμό, οι εκπρόσωποι του οποίου δίνουν έμφαση στις νοητικές κατασκευαστικές διαδικασίες του ξεχωριστού ατόμου και μεταφέρουν το κέντρο βάρους στις καθημερινές διαλογικές, επικοινωνιακές δραστηριότητες των ατόμων (Shotter, 1995). Οι εκπρόσωποι αυτής της κατεύθυνσης θεωρούν ότι τα αντικείμενα της ψυχολογικής έρευνας μορφοποιούνται και κατασκευάζονται από ιστορικά και πολιτισμικά ιδιαίτερους λόγους (discourses). Ο «λόγος» που αρθρώνει το άτομο για τον κόσμο αναπτύσσεται μέσω των αλληλεπιδράσεών του στα πλαίσια μιας συγκεκριμένης ομάδας ή ενός πολιτισμού.

Οι εκπρόσωποι του κονστρουκτιβισμού υιοθετούν την κριτική που άσκησε ο νεοπραγματιστής φιλόσοφος R. Rorty στην αντίληψη ότι ο νους αποτελεί «καθρέπτη της φύσης» (Rorty, 2001). Η απόπειρα ακριβούς και αντικειμενικής αναπαράστασης της πραγματικότητας αποτελεί, σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, αυταπάτη, διότι ο λόγος ενυπάρχει μόνο στα πλαίσια ενός συγκεκριμένου γλωσσικού συστήματος μιας συγκεκριμένης discourse community. Η οποιαδήποτε αναφορά σε κάποια πραγματικότητα που υπάρχει έξω από τις καταστάσεις της συνείδησης και τα γλωσσικά ενεργήματα του υποκειμένου απορρίπτεται μετά βδελυγίας ως μεταφυσική οντολογία.

Φιλοσοφικό υπόβαθρο της μεταμοντέρνας αντιουσιολογίας (anti-essentialism) είναι ο υποκειμενικός ιδεαλισμός, η παραδοχή ότι η αντικειμενική πραγματικότητα είναι κάποιο σύνολο αισθητηριακών αντιλήψεων και εμπειριών. Αυτή η προσέγγιση εκφράζεται στην περιφρημη φράση του G. Berkeley «esse is percipi». Παρά τις προσπάθειες των εκπροσώπων του κοινωνικού κονστρουκτιβισμού να δραστηρεύσουν από τη «Σκύλα του δυϊσμού» και την «Χάρυβδη του σολιισμού» (εκφράσεις του K. Gergen), η επιστημολογία τους αναπαράγει τις εν λόγω προσεγγίσεις και καταλήγει σε πολλαπλές εσωτερικές αντιφάσεις: για παράδειγμα, αφενός μεν, υιοθετείται η αντίληψη ότι τα υποκείμενα κατασκευάζουν, δημιουργούν στην αμοιβαία επικοινωνία τους τον κόσμο, που μ' αυτό τον τρόπο χάνει την αντικειμενική υπόστασή του, αφετέρου δε, αναγνωρίζεται η αντικειμενική ύπαρξη του κόσμου και των άλλων υποκειμένων στον κόσμο, προκειμένου να αποφευχθεί η πλήρης διολίσθηση στο σολιισμό (βλ. Gergen, 1995, σ. 28).

Σημαντική επίδραση στην ανάπτυξη του κονστρουκτιβισμού άσκησε η «Κοινωνιολογία της γνώσης» των P. Berger και T. Luckmann. Σύμφωνα μ' αυτούς τους ερευνητές, οι ψυχολογικές θεωρίες επινοούνται πριν από τα ίδια τα γεγονότα και κατασκευάζουν την ίδια την πραγματικότητα. Γράφουν χαρακτηριστικά:

«Οι ψυχολογίες παράγουν πραγματικότητα, η οποία με τη σειρά της χρησιμεύει ως βάση για την επαλήθευσή τους» (Berger & Luckmann, 2003, σ. 326).

Ο διανοούμενος της Νέας Υόρκης γίνεται φροϋδικός, επειδή εσωτερικεύσει τη φροϋδική ψυχολογία και ο αγρότης της Αιτής γίνεται δαμιονισμένος, όταν εσωτερικεύσει την ψυχολογία βουντού. Μεθοδολογικό υπόβαθρο της εν λόγω προσέγγισης είναι η υπερδιόγκωση της ιδεολογικής λειτουργίας της Ψυχολογίας, που παρουσιάζεται ως αυθαίρετη κατασκευή της πραγματικότητας για την εξυπηρέτηση κάποιων σκοπιμοτήτων (χειραγώγηση), ενώ οι γνωστικές διαστάσεις της υποβαθμίζονται ή εκμηδενίζονται. Έτσι, πραγματοποιείται η πλήρης υποκειμενοποίηση της ψυχολογικής γνώσης και η παρουσίαση της αντικειμενικής πραγματικότητας ως κατασκευής της εν λόγω μορφής «λόγου». Αν υιοθετήσουμε αυτή την προσέγγιση, ανεξήγητο παραμένει όχι μόνο ποιο είναι το υποκείμενο που επινοεί, κατασκευάζει τις ψυχολογικές θεωρίες και ποιες είναι οι αιτίες εμφάνισής τους, αλλά επίσης ποια είναι η συγκεκριμένη γνωσιακή συγκυρία, η οποία δημιουργεί το πλαίσιο διαμόρφωσης των εν λόγω θεωριών.

Η χαρακτηριστική για το μεταμοντερνισμό «γλωσσολογική στροφή» εκφράστηκε με την κριτική της Πειραματικής Ψυχολογίας, την υιοθέτηση των ερμηνευτικών, ποιητικών μεθόδων έρευνας, την έμφαση στην «ανάλυση του λόγου» (“discourse analysis”) και τις ανιχνεύσεις του κόσμου των αφηγηματικών στρατηγικών και των διυποκειμενικών σημασιών.

Σε αντιδιαστολή με το «παλιό», θετικιστικό επιστημολογικό παράδειγμα, που εδράζεται στις μεθόδους των φυσικών επιστημών (στη μέτρηση, στη στατιστική ανάλυση, στην αναζήτηση καθολικών νόμων, στην ατομιστική προσέγγιση και στην αντικειμενικότητα), το «νέο παράδειγμα» εδράζεται στο μοντέλο της ερμηνευτικής (κατανόηση των νοημάτων, περιγραφή και ανάλυση των λόγων και των συμβόλων, μελέτη των ιδιαιτεροτήτων, ολιστική προσέγγιση, υποκειμενικότητα κ.λπ.). Στην πραγματικότητα, το «νέο παράδειγμα» της Ψυχολογίας αποτελεί τη εκσυγχρονισμένη εκδοχή της περιγραφικής Ψυχολογίας του W. Dilthey, ενώ το «παλιό παράδειγμα» επαναφορά της «εξηγητικής», «νομοθετικής» Ψυχολογίας Έτσι, η συζήτηση σχετικά με την αλλαγή «επιστημολογικού παραδείγματος» στη Ψυχολογία θυμίζει τη γνωστή ρήση: «παλιό κρασί σε νέα βαρέλια».

Η «πρώτη γνωσιακή επανάσταση», σύμφωνα με τον R. Harré, συνέβαλε στη μετατροπή των γνωστικών διαδικασιών σε αντικείμενο ψυχολογικής έρευνας στη βάση της αναλογίας αυτών των διαδικασιών με τη λειτουργία του ηλεκτρονικού υπολογιστή, ενώ η «δεύτερη γνωσιακή επανάσταση» συνδέεται με τη στροφή σε μελέτη των «λόγων», που αναπτύσσονται στη διαντίδραση των συγκεκριμένων ατόμων (Harré, 1995).

Το ερευνητικό ενδιαφέρον των εκπαιδευτικών της «αφηγηματικής Ψυχολογίας» μετακινείται από την επεξεργασία των πληροφοριών –που αποτελούσε μια απίστευτα κομβικές έννοιες της Γνωσιακής Ψυχολογίας– στην κατασκευή νοημάτων απ τα υποκείμενα. Το νόημα κατασκευάζεται μέσω της συμμετοχής του ατόμου σε συμβολικά συστήματα του πολιτισμού. Το νόημα καθίσταται κοινό και «μοιράζεται» στη διαντίδραση μεταξύ των υποκειμένων. Στα πλαίσια της «αφηγηματικής Ψυχολογίας» υιοθετείται μια «επιμεριστική» ερμηνεία του εαυτού ως προϊόντο που δημιουργείται μέσα σε ένα πλήθος συμμετοχών του ατόμου (Bruner, 1997).

Η «Ψυχολογία του λόγου» (“Discursive psychology”) αποστασιοποιείται απ τη χαρακτηριστική στη «γνωσιακή επιστήμη» ανάλυση των νοητικών μηχανισμών του απομονωμένου ατόμου και επικεντρώνει την προσοχή της στη διερεύνηση το πολιτισμικού συγκείμενου (Harré & Stearns, 1995). Η πολυφωνική μεθοδολογία έρευνας παρουσιάζεται ως εναλλακτική στρατηγική σε σχέση με την μονοφωνία του θετικισμού. Στη θέση των παραδοσιακών, μονοφωνικών «μεγάλων αφηγήσεων» έρχονται οι μικρές, καθημερινές πολυφωνικές αφηγήσεις, που υπερτονίζουν τις πολιτισμικές (γλωσσικές, θρησκευτικές κ.λπ.) ιδιαιτερότητες και οδηγούν σε θεωρητική νομομοποίηση της πολυδιάστασης των κοινωνικών σχέσεων και τη αποδόμησης των κοινωνικών υποκειμένων.

Σύμφωνα με τη «νέα αντίληψη», η πραγματικότητα δεν ανακαλύπτεται, αλλά κατασκευάζεται, αφηγηματοποιείται ως αποτέλεσμα της διαπραγμάτευσης μεταξύ των μελών μιας κοινότητας ή κάποιου πολιτισμού και παρουσιάζεται μέσα απ ένα πλέγμα «ερμηνευτικών ρεπερτορίων» ως ένα σύνολο κειμένων, λεκτικών κ

τασκευών, που δημιουργούν οι επιμέρους πολιτισμικές ομάδες ή τα ξεχωριστά άτομα.

Η «αφηγηματική ιστορία» είναι αδιάφορη προς την εξωγλωσσική, αντικειμενική πραγματικότητα. Η δομή της είναι ενδογλωσσική και εξαρτάται από τη μορφή και την αλληλουχία των προτάσεων που την απαρτίζουν (Bruner, 1997, σ. 86) Τα γεγονότα σε έναν υποτιθέμενο, κατασκευασμένο κόσμο συγχέονται με τα πραγματικά γεγονότα, με αποτέλεσμα να δημιουργείται αμφιβολία και ασάφεια μεταξύ του πραγματικού και του επινοημένου, ανάμεσα στην υποκειμενική σύλληψη της πραγματικότητας και την ίδια την πραγματικότητα. Η αριστοτελική ερμηνεία του δράματος ως μίμηση της ζωής αποτελεί πολύ βαθύτερη ερευνητική στρατηγική σε σχέση με τη χαρακτηριστική για τη Μεταμοντέρνα Ψυχολογία πλήρη υποκειμενοποίηση της αφήγησης. Ο Α. Brushlinsky άσκησε δρυστάτη κριτική στην «αφηγηματική Ψυχολογία» του J. Bruner (1997), που υπερτιμά τη συμβολή της ομιλίας και της αφήγησης στη διαμόρφωση της συνείδησης και υποτιμά τις αισθητηριο-πρακτικές αλληλεπιδράσεις του παιδιού με τον κόσμο (Brushlinsky, 2003, σ. 12). Πραγματικά, οι αφηγηματικές στρατηγικές που υιοθετούν οι άνθρωποι δεν αποτελούν αυθαίρετες, καθαρά υποκειμενικές κατασκευές, αλλά αναπτύσσονται στα πλαίσια της πρακτικής δραστηριότητάς τους, της συνεχούς αλληλεπίδρασής τους εντός ενός συγκεκριμένου πολιτισμικού, ιστορικού πλαισίου.

Κατά τη γνώμη μας, είναι απαραίτητη η εννοιολογική αποσαφήνιση της έννοιας του «λόγου» (discourse), η οποία υιοθετείται από τους εκπαιδευτικούς του μεταμοντερνισμού και της κατηγορίας του «λόγου» (Vernunft), που αναπτύχθηκε στη Γερμανική Κλασική Φιλοσοφία και στην υλιστική διαλεκτική. Στο μεταμοντερνισμό ο λόγος ταυτίζεται με την ομιλία, τη γλωσσική έκφραση, την αφηγηματική στρατηγική των υποκειμένων. Η υποστασιοποίηση της γλωσσικής έκφρασης, η απόσπασή της από τη νόηση αποτελεί συνέπεια της αποκοπής της συνείδησης («συν-ειδέναι») από τη διαλεκτική σύνδεσή της με τη γνώση («ειδέναι») και την πλήρη υποκειμενοποίησή της. Η κοινωνική πραγματικότητα μετατρέπεται σε παράγωγο των λεκτικών ταχυδακτυλουργιών και της γλωσσικής αυθαιρεσίας των υποκειμένων.

Στη Γερμανική Κλασική Φιλοσοφία και στην υλιστική διαλεκτική η διάνοια (Verstand) και λόγος (Vernunft) αποτελούν βαθμίδες της αντιφατικής και αναπτυσσόμενης επιστημονικής νόησης. Η διάνοια αποτελεί βαθμίδα της διαδικασίας ανάβασης από το αισθητηριακό συγκεκριμένο προς το νοητά αφηρημένο. Χαρακτηριστικό γνώρισμά της είναι ότι η νόηση κυρίως αναλύει, διασπά, διαχωρίζει τα δεδομένα των αισθήσεων, καθορίζεται αρνητικά, αποφαιτικά σε σχέση μ' αυτά, σχηματίζοντας στατικές, άκαμπτες κατηγοριοποιήσεις, ταξινομήσεις και γενικεύσεις. Ο λόγος κυριαρχεί κατά την ανάβαση απ' το αφηρημένο στο νοητά συγκεκριμένο, όταν σε πρώτο πλάνο τίθεται η απεικόνιση της πραγματικότητας ως ενότητας στην

πολυμορφία και οι έννοιες, οι κατηγορίες παρουσιάζονται ως αναπτυσσόμενες νοητικές μορφές στην αμοιβαία συνάφειά τους (Πατέλης, 1995. Vazulin, 1985).

Οι εκπρόσωποι του μεταμοντερνισμού αρκούνται σε μια εξωτερική κριτική των μονομερειών της διάνοιας μέσα από το πρίσμα της αισθητηριακής, χαοτικής πρόσληψης της πραγματικότητας. Σε αντιστοιχία με την εν λόγω αντίληψη τονίζεται ο ποιοτικός και ανομοιογενής χαρακτήρας της γνώσης του καθημερινού κόσμου και δίνεται έμφαση στην κατανόηση και την περιγραφή των βιωμάτων, της προθετικότητας (intentionality), των ενδότερων κινήτρων ως μέσου ερμηνείας της ανθρώπινης πράξης στη βάση μιας φαινομενολογικής, εθνομεθοδολογικής ερμηνείας του πολιτισμού.

Στην ουσία ο πολιτισμός παρουσιάζεται ως παράγωγο ενός πλουραλισμού κάποιων μοναδικών, ανεπανάληπτων αφηγηματικών στρατηγικών. Η αποκεντροποίηση των πραγματικών κοινωνικών υποκειμένων και η αντικατάστασή τους από καθημερινά γλωσσικά δίκτυα αποτελεί έκφραση της πραγματικής πολυδιάστασης και του κατατεμαχισμού του ανθρώπου. Ο «θάνατος του υποκειμένου» και η αποδόμηση του εαυτού αποτελεί μια από τις σημαντικότερες θέσεις του μεταμοντερνισμού. Η αντίληψη περί ύπαρξης ενιαίου εαυτού απορρίπτεται και υιοθετείται η άποψη περί οντολογικής πολυπλοκότητας και πολλαπλότητας του εαυτού, που στην ουσία παρουσιάζεται ως μια αφήγηση (ή ένα σύνολο αφηγήσεων), μια ακόμμη κατασκευή (Hill, 1996).

Ο Ian Parker δικαιολογημένα παρατηρεί ότι:

«(...) μια απόλυτη ψυχολογία του λόγου είναι αντι-ανθρωπιστική, δεδομένου ότι βλέπει καχύποπτα την ιδέα της ύπαρξης ενός ενιαίου εαυτού πίσω από το λόγο. Το πρόβλημα εδώ έγκειται στην ατομιστική ουσιοκρατία η οποία στηρίζει πολλές από τις ανθρωπιστικές ρητορικές» (Parker, 2003, σ. 546).

Μια από τις εκφάνσεις της Μεταμοντέρνας Ψυχολογίας συνίσταται στην κριτική του εθνοκεντρικού χαρακτήρα της σύγχρονης Ψυχολογίας. Η σύγχρονη «δυτική, ακαδημαϊκή επιστημονική Ψυχολογία» (Western academic scientific psychology), όπως διαπιστώνουν πολλοί ερευνητές, εδράζεται στις παραδόσεις του λογικού θετικισμού (Berry, Poortinga & Pandey, 1997). Οι περισσότερες έρευνες έχουν πραγματοποιηθεί στις δυτικές, ανεπτυγμένες, βιομηχανικές χώρες, με αποτέλεσμα να μην υπολογίζονται οι ιδιαιτερότητες των πολιτισμών της Αφρικής, της Ασίας, της Νότιας Αμερικής. Ο πολιτισμικός σχετικισμός παρουσιάζεται ως το μοναδικό «αντίδοτο» για την αντιμετώπιση της «ασθένειας» του εθνοκεντρισμού, που αποτελεί το κυρίαρχο ρεύμα της δυτικής ακαδημαϊκής Ψυχολογίας (Segall, Dasen Berry & Poortinga, 1996, σ. 29). Η εν λόγω προσέγγιση συνταυτίζεται με την άποψη του Clauud Levi-Strauss ότι ο παγκόσμιος πολιτισμός μπορεί να υπάρξει μόνι-

με τη μορφή συμμαχιών ασύμβατων μεταξύ τους επιμέρους πολιτισμών (Levi-Strauss, 1995, σσ. 69-70).

Σε αντιπαράθεση με τη μονομέρεια του δυτικού οικουμενισμού και του κοσμοπολιτισμού, που ισοπεδώνει την πολιτισμική ποικιλία, αναπτύσσεται η μονομέρεια των επιμέρους τοπικών πολιτισμών, υπερδιογκώνονται οι πολιτισμικές διαφορές και οι πολιτισμικές ταυτότητες. Ο πολιτισμικός σχετικισμός οδηγεί σ' ένα πολιτισμικό κατακερματισμό, σε μια ιδιότυπη οντολογικοποίηση των επιμέρους τοπικών πολιτισμών, ενώ τα σημεία επαφής, αλληλεπίδρασης των πολιτισμών εξαφανίζονται και το πεδίο συγκρότησης ενιαίου παγκόσμιου πολιτισμού υπονομεύεται. Αυτός ο ιδιότυπος κουλτουραλισμός οδηγεί στην πολιτισμοποίηση των κοινωνικών διαφορών, στην απόκρυψη ή στην παραμορφωτική, αντιστραμμένη ερμηνεία των διευρυνόμενων κοινωνικών ανταγωνισμών, των συγκρούσεων συμφερόντων, αλλά και στην απαξίωση αυτών των κοινωνικών δυνάμεων που παλεύουν για την κοινωνική χειραφέτηση.

Η Μεταμοντέρνα (Μετανεωτερική) Ψυχολογία περιγράφει, «φωτογραφίζει» με πολύ οξυδερκή τρόπο πραγματικές κοινωνικές τάσεις, αλλά απορρίπτει (Λοιδορεί, χλευάζει κ.λπ.) τη δυνατότητα κοινωνικής τους υπέρβασης. Η Μεταμοντέρνα Ψυχολογία ασκεί κριτική στο κυρίαρχο status quo και ταυτόχρονα αποτελεί θεωρητική νομιμοποίησή του, διότι το παρουσιάζει ως αιώνια και αμετάβλητη κατάσταση. Το ουσιαδές συμπέρασμα που απορρέει από τις αναλύσεις των μεταμοντέρνων (μετανεωτερικών) ψυχολόγων συνοψίζεται στα παρακάτω: αφού δεν μπορούμε να αλλάξουμε την πραγματικότητα, ως αλλάξουμε τουλάχιστον την αφήγησή μας γι' αυτήν. Ο πλουραλισμός των αφηγηματικών στρατηγικών, η πολλαπλότητα των κατασκευασμένων πολιτισμικών ταυτοτήτων υποκρύπτει την εκλεπτυσμένη, κουλτουραλιστική νομιμοποίηση της «κοινωνίας της αγοράς», στην οποία πολλοί από αυτούς ασκούν κριτική. Όπως ανέδειξαν ορισμένοι ερευνητές, ο μεταμοντερνισμός λειτουργεί ως πολιτισμική λογική του ύστερου καπιταλισμού (Jameson, 1999).

Ο S. Kvale –ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της μεταμοντέρνας Ψυχολογίας– θεωρεί ότι ο θεσμός που ασκεί καθοριστική επίδραση στη διαμόρφωση της σύγχρονης Ψυχολογίας είναι η αγορά. Σε αντιδιαστολή με την καρτεσιανή αρχή του «Cogito ergo sum», το ρητό που χαρακτηρίζει τη σύγχρονη Ψυχολογία είναι: «Αγοράζω, άρα υπάρχω». Η συγκεκριμένη μορφή Ψυχολογίας αποκτά μεγάλη εξάπλωση σε συνθήκες κυριαρχίας και αναπαραγωγής μιας τεράστιας αγοράς ανθρώπων που έχουν ανάγκη ψυχολογικής υποστήριξης. Η «μη ανταρχική, πελατοκεντρική Ψυχολογία» προϋποθέτει ότι τα συναισθήματα του ατόμου μετατρέπονται σε αντικείμενα χειραγώγησης του ως καταναλωτή. Ο ψυχολόγος (όπως και ο εκπαιδευτικός) σχετίζεται προς τον εξυπηρετούμενο στη βάση της αρχής «Ο καταναλωτής έχει πάντα δίκιο» (Kvale, 2003). Ο P. Τζακομπί γράφει:

«Στην φετιχοποίηση των γεγονότων από μια σχολή του Ουτικισμού αντιπαράθεται η φετιχοποίηση της υποκειμενικότητας από μια άλλη Όσο περισσότερο η ανάπτυξη του ύστερου καπιταλισμού καθιστά ξεπερασμένες τις πραγματικές δυνατότητες του εαυτού, της αυτοολοκλήρωσης και της πραγματοποίησης, τόσο περισσότερο τονίζονται, λες και μπορούν να έλθουν στη ζωή απλά και μόνο με τη θέληση κάποιου» (Τζακομπί, 1983, σ. 95).

Μια από τις πιο χαρακτηριστικές τάσεις της Ψυχολογίας κατά τον 20ό αιώνα είναι οι ραγδαίοι ρυθμοί επαγγελματοποίησής της (αυτή η τάση είναι ιδιαίτερα έντονη στις ΗΠΑ). Χαρακτηριστικοί είναι οι ρυθμοί αύξησης των μελών της American Psychological Association (APA). Έτσι, το 1882 τα μέλη της APA ήταν 31, το 1917, 375, το 1942, 3.000, το 1967, 26.000 και στα τέλη της δεκαετίας του 1990, 150.000. Με σαφή δόση ειρωνείας το 1950 ο A. Boring παρατηρούσε ότι αν η APA συνεχίζει να αναπτύσσεται με τέτοιους ρυθμούς, τότε κάποια στιγμή στον 22ο αιώνα θα πρέπει να είναι περισσότεροι οι ψυχολόγοι από τους ανθρώπους στον κόσμο (Wertheimer, 2000, σ. 87).

Όμως, η άνθηση της Ψυχολογίας ως επαγγέλματος, διαπιστώνει ο Kvale, συνοδεύεται με την παρακμή της ως επιστήμης. Πληθαίνουν εκείνοι που διαπιστώνουν τις επιστημολογικές ανεπάρκειες της Ψυχολογίας. Κατά τη δεκαετία του 1980 η Ψυχολογία, σύμφωνα με τον Kvale, εξαφανίστηκε από την κεντρική σκηνή των πολιτισμικών και κοινωνικών συζητήσεων και πραγματοποιείται η αποσύνθεση των επιστημονικών θεμελίων της (Kvale, 1992, σ. 8). Ενώ η Ψυχολογία βρισκόταν σε διανοητική στασιμότητα, αυξάνεται το ενδιαφέρον για επιστήμες στο μεταίχμιο της Ψυχολογίας (γνωσιακές επιστήμες, νευροεπιστήμες, ψυχολογολογία) (Kvale, 2003, σ. 598).

Στη «μεταμοντέρνα κατάσταση» κυρίαρχο ρόλο διαδραματίζουν οι κλάδοι αυτοί της Ψυχολογίας που έχουν εφαρμοσμένο χαρακτήρα και μπορούν να δώσουν άμεσο πρακτικό όφελος (Ψυχολογία της διαφήμισης, εξασφάλιση της «συναίνεσης» των εργαζομένων στις αποφάσεις της εργοδοσίας, επεξεργασία τεχνικών ψυχολογικού πολέμου κ.λπ.), ενώ το ενδιαφέρον για τη διερεύνηση κομβικών θεωρητικών ζητημάτων της Ψυχολογίας ως επιστήμης περιορίζεται. Άλλωστε, στη «μεταμοντέρνα κατάσταση» η επιστημονική γνώση παρουσιάζεται ως εμπόρευμα προς πώληση. Στο ερώτημα «να εμπορευματοποιηθεί ή να εξαφανιστεί» η Ψυχολογία διαλέγει, σύμφωνα με τον S. Kvale, το δρόμο της εμπορευματοποίησης (Kvale, 2003, σ. 599). Η Ψυχολογία που υποτάσσεται στην τρέχουσα συγκυρία της αγοράς μετατρέπεται σε «αγοραία Ψυχολογία» και αντιμετωπίζει με εργαλειακό χρησιμοθηρικό τρόπο τα κοινωνικά υποκειμένα μέσα από το πρίσμα των κριτηρίων της αποτελεσματικότητας και της άμεσης, πρακτικής ωφέλειας. Ο J. Lyotard παρατηρεί ότι δεν υπάρχει αλήθεια, απόδειξη και επαλήθευση χωρίς χρήμα:

«Τα παιχνίδια της επιστημονικής γλώσσας θα γίνουν παιχνίδια των πλουσίων, όπου ο πιο πλούσιος έχει περισσότερες πιθανότητες να έχει δίκιο. Διαφαίνεται έτσι μια εξίσωση ανάμεσα στον πλούτο, την αποτελεσματικότητα και την αλήθεια» (Lyotard, 1993, σ. 113).

Οι επιστήμονες δεν καλούνται στα κέντρα λύσης αποφάσεων, στα ερευνητικά κέντρα και στα προγράμματα για να αναζητήσουν την αλήθεια, αλλά για να νομιμοποιήσουν τις αποφάσεις της κυρίαρχης εξουσίας.

Άλλωστε η φαντασιακή εικόνα που αναπαράγεται για τους ψυχολόγους στο «ομαδικό ασυνείδητο» προϋποθέτει την παντοδυναμία τους να κατέλθουν στα «άδυστα» της ανθρώπινης ψυχής και να επιδράσουν στα υποκείμενα με θαυματουργικό τρόπο. Η αντίληψη περί παντοδυναμίας της εκούσιας και αυθαίρετης επενέργειας στη συνείδηση και στη συμπεριφορά των υποκειμένων ενισχύεται και από πολλούς «ειδήμονες»:

«Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε τον εγκέφαλό σας για να δημιουργήσετε, να μοιραστείτε ή να συνδεθείτε με όποια πραγματικότητα θέλετε» (Oyle & Jean, 1995, σ. 31).

Οι πάσης φύσεως παθολογικές καταστάσεις παρουσιάζονται ως ιδέες, αντιλήψεις του μυαλού μας, που μπορούμε να τις ξεπεράσουμε αρκεί να το «επιθυμούμε» και να «επαναπρογραμματίσουμε» τη συνειδήσή μας. Οι απόκρυφες παραδόσεις των βουδιστών «παντρεύονται» με την εικονική πραγματικότητα (virtual reality) και τα δεδομένα των νευροεπιστημών σ' ένα αλλοπρόσαλλο μεταμοντέρνο κολλάζ, σ' ένα «μαγικό θέατρο» του παραλόγου, που δεν υπάρχουν φυσικοί νόμοι και η ίδια η πραγματικότητα μπορεί αυθαίρετα να κατασκευαστεί και να ανακατασκευαστεί, εφόσον το επιθυμεί ο ίδιος ο καταναλωτής.

Ο μεθοδολογικός πλουραλισμός της σύγχρονης Ψυχολογίας έχει κοινή επιστημολογική βάση με το μεθοδολογικό αναρχισμό του P. Feyerabend που οδηγεί στη σχετικοποίηση της επιστημονικής γνώσης και στην παρουσίασή της ως ισότιμη με προεπιστημονικές μορφές συνείδησης. Η επιστήμη, η τέχνη, η μυθολογία, η θρησκεία, ο μυστικισμός εξετάζονται από τους εκπροσώπους του μεταμοντερνισμού ως εναλλακτικοί, ισότιμοι τρόποι προσέγγισης-κατασκευής της πραγματικότητας, που εμφανίζονται στα πλαίσια ενός συγκεκριμένου γλωσσικού, κοινωνικού συγκείμενου και κανένας από αυτούς δεν έχει προνομιακό ρόλο σε σχέση με τους υπόλοιπους. Έτσι, ο K. Geertz, ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της Μεταμοντέρνας Ψυχολογίας, ενστερνίζεται πλήρως την αντίληψη του Feyerabend ότι «η ικανότητα της έλλογης σκέψης είναι μια παράδοση ανάμεσα σε πολλές άλλες και όχι ένα πρότυπο με το οποίο οι παραδόσεις πρέπει να συμμορφωθούν»

(Gergen, 1997, σ. 238). Σε πλήρη αντιστοιχία με την εν λόγω αρχή ο Gergen διακηρύσσει ότι οι έννοιες της σύγχρονης ιατρικής δεν υστερούν σε σχέση με το λεκτικό κώδικα της μαγείας και, σε καμιά περίπτωση, δεν είναι περισσότερο αντικειμενικές ή αληθινές σε σχέση μ' αυτόν. Η αποτελεσματικότητα της σύγχρονης ιατρικής «(...) δεν καθιστά τις λέξεις που χρησιμοποιούν οι γιατροί πιο αληθινές (με την έννοια της ακριβέστερης περιγραφής) από τις αντίστοιχες μαγικές» (Gergen, 1997, σ. 225).

Η επιστημονική Ψυχολογία παρουσιάζεται ως μια από τις εκδοχές της γνώσης που δεν υπερτερεί σε σχέση με τη μαγεία και την προλογική σκέψη. Η πολιτισμοποίηση των ψυχικών λειτουργιών προβάλλεται ως εναλλακτική προοπτική σε σχέση με τη θετικιστική αποκοινωνικοποίησή τους. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι η κρίση της ακαδημαϊκής Ψυχολογίας συνοδεύεται από την έξαρση του ενδιαφέροντος για την παραψυχολογία, τις προεπιστημονικές ή αντεπιστημονικές αντιλήψεις σχετικά με την ψυχή (πνευματισμό, αστρολογία, μαντεία κ.λπ.), τη στροφή μεγάλου μέρους στις ανατολικές δοξασίες σχετικά με την ψυχή, στο διαλογισμό κ.λπ. Οι προεπιστημονικές αντιλήψεις και οι «μη δυτικές ψυχολογίες» συνυπάρχουν με τη θετικιστική ψυχολογική γνώση και λειτουργούν ως διεύθυνση της ποιικιλίας των προσφερόμενων ψυχολογικών υπηρεσιών στην «κοινωνία της αγοράς», που η γνώση (ή τα υποκατάστατά της, οι φτηνές απομιμήσεις της) μετατρέπονται σε εμπορεύματα προς πώληση.

Ο Τ. Αδορνο αναλύοντας με εξαιρετικά γλαφυρό τρόπο το κοινωνιοψυχολογικό υπόβαθρο της αστρολογίας αναδεικνύει ότι ο ακραίος εμπειρισμός, η θετικιστική λατρεία των γεγονότων, των «άμεσων δεδομένων», δημιουργεί έναν τρόπο σκέψης που δεν μπορεί να αντισταθεί στους μυθολογικούς πειρασμούς και οδηγείται στην ενορατική ανορθολογικότητα και στον αγνωστικισμό. Για την αστρολογία γράφει ότι:

«(...) είναι ένα ιδεώδες ερέθισμα για εκείνους που έχουν αρχίσει να στοχάζονται, που δεν είναι ικανοποιημένοι με το επίχρυσμα της απλής ύπαρξης και ψάχνουν για ένα "κλειδί", αλλά που είναι την ίδια στιγμή ανίκανοι για συγκροτημένη προσπάθεια την οποία απαιτεί η θεωρητική διεύθυνση και επίσης τους λείπει η κριτική εξάσκηση δίχως την οποία θα ήταν εντέλει μάταια κάθε προσπάθεια να καταλάβουν τι συμβαίνει. Αυτός ακριβώς ο τύπος, σχετικιστής και ταυτόχρονα ανεπαρκώς εξοπλισμένος διανοητικά, ένας τύπος ελάχιστα ικανός να ανασυνθέσει τις διανοητικές λειτουργίες που έχει διαχωρίσει ο καταμερισμός της εργασίας, φαίνεται να βρίσκεται σε ανάδυση σήμερα» (Αδορνο, 1992, σ. 122).

Έτσι, οι υλικόι όροι ύπαρξης της σύγχρονης αστικής κοινωνίας οδηγούν στη διευρυσμένη αναπαραγωγή των ανορθολογικών ή ψευδοορθολογικών μορφών

πρόσληψης της πραγματικότητας που μετατρέπονται, ταυτόχρονα, σε αντικείμενο εμπορικής εκμετάλλευσης.

2.3. Βασικές Διαστάσεις της Κρίσης στη Σύγχρονη Ψυχολογία

Συνολικά, διακρίνουμε δύο βασικές διαστάσεις της κρίσης της Ψυχολογίας: η πρώτη αφορά τη σχέση της ψυχολογικής γνώσης με την κοινωνική πρακτική, τον προσδιορισμό του status quo της Ψυχολογίας στο σύστημα των κοινωνικών σχέσεων. Η δεύτερη διάσταση της κρίσης συνδέεται με την επιστημολογική θεμελίωση της Ψυχολογίας, το μεθοδολογικό υπόβαθρο της ψυχολογικής έρευνας.

Η κρίση της Ψυχολογίας, την οποία ανέλυσε ο Vygotsky τη δεκαετία του 1920, όχι μόνο δεν ξεπεράστηκε, αλλά βαθαίνει και τείνει να συμπεριλάβει ολόκληρο το σύστημα της σύγχρονης επιστημονικής γνώσης. Η ισχυροποίηση του υποδουλωτικού καταμερισμού της επιστημονικής εργασίας ενισχύει τη μεθοδολογική κρίση των επιμέρους επιστημών και της Φιλοσοφίας. Κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα πραγματοποιείται συγκέντρωση τεράστιου εμπειρικού υλικού σε επιμέρους κλάδους της Ψυχολογίας, όμως, παραμένει ανοικτό το ζήτημα του θεωρητικού αναστοχασμού του εν λόγω υλικού. Κατά την άποψή μας, η Ψυχολογία προσεγγίζει μια νέα βαθμίδα της ανάπτυξής της, όταν για πρώτη φορά τίθεται το ζήτημα της συστηματικοποίησης του συσσωρευμένου –σε ποικίλους κλάδους της– εμπειρικού υλικού, όταν η εξωτερική, εμπειρική προσέγγιση φανερώνει την ανεπάρκεια της και οι πρώτες προσπάθειες θεωρητικής γενίκευσης έχουν μονοδιάστατο, τυπικό χαρακτήρα. Κατά την άποψή μας, είναι αδύνατη η επεξεργασία προγράμματος θεωρητικής υπέρβασης των σύνθετων, μεθοδολογικών ζητημάτων που τίθενται σε παγκόσμια ιστορική κλίμακα κατά τη σύγχρονη κοινωνική συγκυρία στις κοινωνικές επιστήμες μέσα από το πρίσμα της στενής ειδίκευσης των επιστημόνων και του υποδουλωτικού καταμερισμού της επιστημονικής εργασίας.

Σ' αυτή την ιστορική φάση ανάπτυξης της Ψυχολογίας αποκτά ιδιαίτερη σημασία ο αναστοχασμός δυο κομβικών ζητημάτων που αφορούν κάθε επιστήμη. Το πρώτο ζήτημα αφορά τον προσδιορισμό του γνωστικού αντικείμενου της Ψυχολογίας ως επιστήμης. Κάπως σχηματικά, θα μπορούμε να εντοπίσουμε πέντε διαδεδομένες αντιλήψεις σχετικά με το γνωστικό αντικείμενο της Ψυχολογίας: α) η συνείδηση, β) το ασυνείδητο, γ) η συμπεριφορά, δ) η προσωπικότητα, ε) ο λόγος (discourse). Η διασπορά των προσεγγίσεων του γνωστικού αντικείμενου της Ψυχολογίας αντανακλά την τάση αποσπασματικής ανάλυσης επιμέρους πτυχών του ψυχισμού και τη γενικευμένη πολυδιάσπαση της ψυχολογικής έρευνας (βλ. Δαφέριμος, 2004).

Το δεύτερο ζήτημα αφορά την επιλογή μεθοδολογίας επιστημονικής έρευνας

της Ψυχολογίας. Όπως ήδη διαπιστώσαμε, στο πεδίο της Ψυχολογίας ενυπάρχουν δυο βασικές στρατηγικές επιστημονικής έρευνας: η πρώτη στρατηγική εδράζεται στην υιοθέτηση του θετικιστικού επιστημολογικού μοντέλου, στην προεκβολή των μεθόδων φυσικών επιστημών για τη μελέτη του ανθρώπου. Στη βάση της θετικιστικής προσέγγισης που βρήκε την πιο κλασική έκφρασή της στο συμπεριφορισμό βρίσκεται η θεώρηση του ανθρώπου ως αντικειμένου πειραματισμού και χειραγώγησης. Η δεύτερη στρατηγική εξετάζει την Ψυχολογία ως «ανθρωπιστική επιστήμη» και υιοθετεί υποκειμενικές μεθόδους περιγραφής των καταστάσεων της συνείδησης (φαινομενολογικές, ιδεογραφικές μεθόδους κ.λπ.). Αυτή η στρατηγική υιοθετείται από τους εκπροσώπους πάσης φύσεως κουλτουραλιστικών θεωριών που περιγράφουν τις νοοτροπίες, την πνευματική ζωή, τη γλωσσική επικοινωνία των ανθρώπων. Όμως, η περιγραφή και η ανάλυση των καταστάσεων της συνείδησης παραμένει ανολοκλήρωτη, διότι δεν καταλήγει στην εξήγηση της ιστορικής προέλευσής τους, στη διερεύνηση της θέσης και του ρόλου τους στην ευρύτερη κοινωνική ολότητα.

Η πρώτη στρατηγική δίνει έμφαση στη χρήση ποσοτικών μεθόδων, ενώ η δεύτερη στρατηγική στην υιοθέτηση ποιοτικών μεθόδων έρευνας στη σφαίρα των κοινωνικών επιστημών. Σε αντιστοιχία με τη διαλεκτική λογική οι κατηγορίες ποσότητας και ποιότητας ξεδιπλώνονται κατά την απεικόνιση του γνωστικού αντικειμένου στο επίπεδο του Είναι, δηλαδή πριν από τη βαθμίδα θεωρητικής διερεύνησης της ουσίας, των εσωτερικών συναφειών του (Hegel, 1915). Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι οι εκπρόσωποι των δυο αυτών κατευθύνσεων (ποσοτικών και ποιοτικών προσεγγίσεων), παρά τις μεταξύ τους διαφορές και συγκρούσεις, ταυτίζονται πλήρως στον αντιουσιακρατικό προσανατολισμό τους. Οι εκπρόσωποι του λογικού θετικισμού απολυτοποιούν τις μεταφυσικές, φορμαλιστικές κατηγοριοποιήσεις της διάνοιας, ενώ οι εκπρόσωποι των κουλτουραλιστικών θεωριών υποδιογκώνουν την περιγραφή, παρουσίαση των συνειδησιακών φαινομένων στην αμεσότητά τους. Οι εν λόγω ερευνητικές στρατηγικές οδηγούν στον εγκλωβισμό της επιστημονικής νόησης κατά την κίνηση από το αισθητηριακά συγκεκριμένο στο νοητικά αφηρημένο και στο μπλοκάρισμα της μετάβασης στο λόγο, στη θεωρητική απεικόνιση της ουσίας, των εσωτερικών συναφειών, της νομοτέλειας μέσω του νοητά εγνωσμένου συγκεκριμένου.

Οι μέχρι στιγμής απόπειρες προσέγγισης των κομβικών θεωρητικών ζητημάτων της Ψυχολογίας οδηγεί στην αναπαραγωγή μιας σειράς αντινομιών. Ο μεθοδολογικός δυϊσμός, η αντιπαράθεση νατουραλισμού-φαινομενολογίας, νομοθετικών-ιδεογραφικών μεθόδων αποτελούν εκφάνσεις της επιστημολογικής κρίσης της Ψυχολογίας. Τα πάσης φύσεως θεωρητικά δίτολα (φύση-αγωγή, άτομο-κοινωνία, φύση-κοινωνία, στοιχεία-ολότητα), που είχαν εμφανιστεί ήδη κατά την περίοδο της πρωταρχικής εμφάνισης της Ψυχολογίας ως επιστήμης, αναπαράγονται

στη σύγχρονη Ψυχολογία σε νέο επίπεδο. Μέσα στην πολυμορφία απόψεων και προσεγγίσεων στο πεδίο της Ψυχολογίας εμφανίζονται δυο βασικές τάσεις: ο θετικιστικός αντικειμενισμός και ο ανθρωπολογικός υποκειμενισμός.

Σε αντιστοιχία με το νατουραλιστικό αντικειμενισμό πραγματοποιείται η φυσιοποίηση του ανθρώπου, η πρόσληψή του υπό το πρίσμα κάποιας αιώνιας και αμετάβλητης φύσης. Σε πρώτο πλάνο τίθεται το ένστικτο της αυτοσυντήρησης, η ικανοποίηση των βιολογικών αναγκών του ατόμου ή ακόμα κάποιες βιολογικά προκαθορισμένες, κληρονομημένες δομές σκέψης και γλώσσας. Έτσι, η θεωρία του Ν. Chomsky (1991) σχετικά με την ύπαρξη κάποιας παγκόσμιας Γραμματικής που προκαθορίζεται από βιολογικές δομές χαρακτηριστικές για το ανθρώπινο είδος εδράζεται μεθοδολογικά στην απόπειρα αποτύπωσιμης της γλωσσικής επικοινωνίας (Δαφέρμος, 2002). Μια ακόμα κλασική έκφανση του θετικιστικού αντικειμενισμού είναι η διαδεδομένη στη Γνωσιακή Ψυχολογία εξομίωση της λειτουργίας του νου με τη λειτουργία του ηλεκτρονικού υπολογιστή.

Σε αντιστοιχία με τη δεύτερη προσέγγιση αποκτάται η συνείδηση από την ιστορική πραγματικότητα, απορρίπτεται το αντικειμενικό υπόβαθρο και περιεχόμενό της και πλήρως υποκειμενοποιείται. Έτσι, στον κοινωνικό κονστρουκτιβισμό οι δεσμοί, οι σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων παρουσιάζονται ως «κοινωνικές κατασκευές», «γλωσσικά παιχνίδια», θεατρικά παιχνίδια ρόλων κ.λπ. Η εν λόγω προσέγγιση οδηγεί στην απόρριψη του φυσικο-ιστορικού χαρακτήρα της κοινωνικής ανάπτυξης, στην ιδεαλιστική, υποκειμενιστική ερμηνεία των κοινωνικών σχέσεων ως προϊόντων της κατασκευαστικής δραστηριότητας των «λόγων» που αρθρώνουν τα κοινωνικά υποκείμενα.

Παρά την εξωτερική αντιπαλότητά τους η νατουραλιστική αντίληψη του ανθρώπου και η ιδεαλιστική ερμηνεία του παρουσιάζουν ενδότερη μεθοδολογική συνάφεια. Ακόμα και σημαντικοί εκπρόσωποι του μεταμοντερνισμού αναγνωρίζουν ότι ο συμπεριφοριστικός αντικειμενισμός και ο ανθρωπιστικός υποκειμενισμός αποτελούν τις δύο όψεις του ίδιου σύγχρονου νοήματος (Kvale, 1992, σ. 14).

Αυτός ο διύστικος ιδεαλισμός, το δίπολο αντικειμενισμού-υποκειμενισμού εκφράζεται όχι μόνο στην Ψυχολογία, αλλά και στις άλλες κοινωνικές επιστήμες και αποτελεί, σε τελευταία ανάλυση, έκφραση του τύπου σκέψης, που είναι εγκλωβισμένες στα όρια της σύγχρονης αστικής κοινωνίας. Σε αντιστοιχία με τον εν λόγω τύπο σκέψης, η πραγματικότητα παρουσιάζεται με παθητικό και μηχανιστικό τρόπο, ως αντικείμενο ενατένισης, δηλαδή σε πλήρη απόσπαση από τα δρώοντα κοινωνικά υποκείμενα. Ταυτόχρονα, μέσα από το πρίσμα του κυρίαρχου τύπου σκέψης η πραγματικότητα παρουσιάζεται ως αντικείμενο χειραγώγησης και προϊόν της αυτόβουλης, αυτοπροσδιοριζόμενης πνευματικής δραστηριότητας των υποκειμένων (Δαφέρμος, 2003. Πατέλης, 1991).

Το ζήτημα του ριζικού μετασχηματισμού των θεμελίων της Ψυχολογίας, το οποίο τέθηκε στην Πολιτισμική Ιστορική Ψυχολογία του Vygotsky, δεν μπορεί να προωθηθεί δίχως το ριζικό μετασχηματισμό της επιστήμης για την κοινωνία και την ιστορία, χωρίς την κατανόηση και τη δημιουργική ανάπτυξη της Λογικής της Ιστορίας (βλ. Βαζιούλιν, 2004). Από την οπτική γωνία της ενιαίας ανθρωπότητας είναι δυνατόν να δημιουργηθούν οι φιλοσοφικές και μεθοδολογικές και κοινωνικές προϋποθέσεις για την υπέρβαση της ρήξης και της αντιπαράθεσης κοινωνιάς-φύσης, ατόμου-κοινωνίας.

Ως γνωστόν, η Ψυχολογία βρίσκεται στο μεταίχμιο Φυσικών και Κοινωνικών Επιστημών και, γι' αυτόν το λόγο, οι αντιθέσεις και αντινομίες της παρούσας μεταβατικής βαθμίδας ανάπτυξης της επιστημονικής γνώσης παρουσιάζονται σ' αυτή με ιδιαίτερα έντονο τρόπο. Έτσι, η κρίση της Ψυχολογίας δεν έχει μόνο τραγικό χαρακτήρα, ούτε αποκλειστικά και μόνο αρνητικά χαρακτηριστικά, αλλά αποτελεί, πρώτα απ' όλα, επιμέρους έκφραση της κρίσης ανάπτυξης της επιστήμης και της ωρίμανσης νέων καινοτόμων, συνθετικών προσεγγίσεων στο ευρύτερο πεδίο των κοινωνικών και φυσικών επιστημών, που ανατρέπουν τις παραδοσιακές αντιλήψεις σχετικά με την κοινωνία και την ιστορία της.

Βιβλιογραφία

- Adorno, T. (1992). *Τ' Άστρα Κάτω στη Γη. Κοινωνιοψυχολογική Μελέτη της Λαϊκής Ψυχολογίας*. Αθήνα: Πρίσμα.
- Allport, G. (1955). *Becoming: Basic Consideration for a Psychology of Personality*. New Haven: Yale University Press.
- Allport, G. (1968). *The Person in Psychology*. Boston: Beacon.
- Βαζιούλιν, Β. (2004). *Λογική της Ιστορίας* (μτφρ. Δ. Πατέλης). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Bern, S. & de Jong, H. (2001). *Theoretical Issues in Psychology. An introduction*. London: Sage Publications.
- Berger, P. & Luckmann, T. (2003). *Η Κοινωνική Κατασκευή της Πραγματικότητας*. Αθήνα: Νήσος.
- Berry, J., Poortiga, Y. & Pandey, J. (1997). *Handbook of Cross-Cultural Psychology* (Vol. 1). Boston: Allyn&Bacon.
- Brentano, F. (1874). *Psychology From an Empirical Standpoint*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bruner, J. (1997). *Πράξεις Νοήματος*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Brushlinsky, A. (2003). Ψυχολογία του Υποκειμένου. *Psihologisheskii Zurnal*, 24(2), 7-14.

- Chomsky, N. (1991). *Συντακτικές Δομές*. Αθήνα: Νεφέλη
- Danzinger, Z. (1990). *Constructing the Subject: Historical Origins of Psychological Research*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Δαφέρμος, Μ. (2002). *Η Πολιτισμική-Ιστορική Θεωρία του L. Vygotsky*. Αθήνα: Ατραπός.
- Δαφέρμος, Μ. (2003). Μια Απόπειρα Μεθοδολογικής Κριτικής των Κοινωνιολογικών Ερμηνευών της Εκπαίδευσης. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 129, 91-107.
- Δαφέρμος, Μ. (2004). Κριτική Ανάλυση Ορισμένων Προσεγγίσεων του Γνωστικού Αντικειμένου της Ψυχολογίας. *Τετράδια Ψυχιατρικής* (υπό δημοσίευση).
- Δαφέρμος, Μ. (2005). Ο Σπινόζα και η Ψυχολογία. *Ουτοπία*, 61, 101-122.
- Dilthey, V. (1977). *Descriptive Psychology and Historical Understanding* (μτφρ. M.Z. Richard & L.H. Kenneth). The Hague: Nijhoff.
- Galperin, P. (1999). *Εισαγωγή στην Ψυχολογία*. Moscow-Rostov na Donu: Universitet-Kniznii dom Felix.
- Gergen, K. (1995). Social Construction and the Educational Process. In L. Steffe & J. Gale (Eds.), *Constructivism in Education* (pp. 17-40). Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Gergen, K. (1997). *Ο Κορσικένος Εαυτός* (μτφρ. Α. Ζύτος). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Gilgen, A. & Gilgen, C. (1996). Historical Background, Analytical Overview and Glossary. In V. Koltsova, Y. Oleinik, A. Gilgen & C. Gilgen (Eds.), *Post-Soviet Perspectives in Russian Psychology* (pp. 3-52). London - Westport - Connecticut: Greenwood Press.
- Haslam, S. & McGarry, C. (1998). *Doing Psychology: An Introduction to Research Methodology and Statistics*. London: Sage Publications.
- Harré, R. (1995). Discursive Psychology. In J. Smith, R. Harré & L. Langenhove (Eds.), *Rethinking Psychology* (pp. 143-159). London: Sage Publication.
- Harré, R. & Stearns, P. (1995). Introduction: Psychology as Discourse Analysis. In R. Harré & P. Stearns (Eds.), *Discursive Psychology in Practice* (pp. 1-8). London: Sage Publication.
- Hegel, G.W.F. (1915). *Η Λογική*. Αθήνα. Μτχ. Ι. Σαλιβέρου.
- Hergenhahn, B. (2001). *An Introduction to the History of Psychology*. Stamford, London: Wadsworth Thomson Learning.
- Hill, D. (1996). The Postmodern Reconstruction of Self. In C. Tolman & F. Cherry (Eds.), *Problem of Theoretical Psychology* (pp. 265-274). Ontario: Captus University Press.
- Hothersall, D. (1995). *History of Psychology*. New York: McGraw-Hill, Inc.
- Husserl, E. (1988). *Η Φιλοσοφία ως Αυστηρή Επιστήμη*. Αθήνα: Ροές.
- James, W. (1892). *Psychology: A Briefer Course*. New York: Henry Holt.

- Jameson, F. (1999). *Το Μεταμοντέρνο ή Πολιτισμική Λογική του Ύστερου Καπιταλισμού* (μτφρ. Γ. Βάρσος). Αθήνα: Νεφέλη.
- Jaroshevsky, M. (1985). *Ιστορία της Ψυχολογίας*. Moscow: Misl.
- Kendler, H. (1981). *Psychology: A Science in Conflict*. New York: Oxford University Press.
- Kirk, G.S., Raven, J.E. & Schofield, M. (1988). *Οι Προσωκρατικοί Φιλόσοφοι*. Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Koch, S. (1981). The Nature and Limits of Psychological Knowledge: Lessons of a Century of "Science" *American Psychologist*, 36, 257-269.
- Κουγιουμουτζάκης, Γ. (1994). Η Ψυχολογία και ο Φθόνος της Φυσικής. Στο Φ. Τσαλίκογλου (Επιμ.), *Η Ψυχολογία στην Ελλάδα Σήμερα* (σσ. 39-68). Αθήνα: Πλέθρον.
- Kvale, S. (1992). Introduction: From the Archeology of the Psyche to the Architecture of Cultural Landscapes. In *Psychology and Postmodernism* (pp. 1-16). London: Sage Publication.
- Kvale, S. (2003). The Church, the Factory and Market: Scenarios for Psychology in a Postmodern Age. *Theory & Psychology*, 13(5), 579-604.
- Kuhn, T. (1981). *Η Δομή των Επιστημονικών Επαναστάσεων*. Θεσσαλονίκη. Σύγχρονα Θέματα.
- Leahey, T. (1996). *A History of Psychology*. New Jersey: Prentice Hall.
- Levi-Strauss, C. (1995). *Φυλή και Ιστορία* (μτφρ. Ε. Πατάζογλου). Αθήνα: Γνώση.
- Lewontin, R. (2001). *Δεν Είναι Απαραίτητα Έτσι Το Όνειρο του Ανθρώπινου Γονιδίου ματος και Άλλες Πλάνες*. Αθήνα: Κάτοπτρον.
- Lyotard, J.F. (1993). *Η Μεταμοντέρνα Κατάσταση* (μτφρ. Κ. Παπαγιώργης). Αθήνα Γνώση.
- Μαρξ, Κ. (1975). *Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα*. Αθήνα: Γλάρος.
- Μαρξ, Κ. (1978). *Το Κεφάλαιο* (τόμ. Γ) (μτφρ. Π. Μαυρομάτης). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Μάτσα, Κ. (2003). Ο Άνθρωπος ως Ψυχοσωματική Ενότητα. Μια Μαρξιστική Προσέγγιση της Σχέσης Εγκεφάλου και Νου. *Ουτοπία*, 55, 105-118.
- Matsumoto, D. (2001). *Culture and Psychology*. Oxford: University Press.
- Oyle, I. & Jean, S. (1995). *Το Μαγικό Θέατρο*. Αθήνα: Έσοπτρον.
- Parker, I. (1989). *The Crisis in the Modern Social Psychology and How to End It*. London and New York: Routledge.
- Parker, I. (2003). Η Ψυχολογία του Λόγου. Στο D Fox & I. Prilleltensky (Eds.), *Κριτική Ψυχολογία* (σσ. 529-558). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Πατέλης, Δ. (1991). *Φιλοσοφική-Μεθοδολογική Ανάλυση του Γίνεσθαι της Οικονομικής Επιστήμης*. Μόσχα.
- Πατέλης, Δ. (1995). «Διάνοια και Λόγος». Στο *Φιλοσοφικό και Κοινωνιολογικό Λεξικό*. Αθήνα: Καπόπουλος, τ. Β, 59- 61.

- Πουρκός, Μ. (2000). Η Κοινωνικά Κατασκευασζόμενη Ψυχολογική Γνώση. Στο Ι. Νέστορος, Β. Πεσμαζόγλου & Μ. Σαματάς (Επιμ.), *Σύγχρονα Ρεύματα στις Κοινωνικές Επιστήμες* (σσ. 411-435). Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Poincare, A. (1990). *Για την Επιστήμη*. Moscow: Nauka.
- Rickert, H. (1929). *Die Grenzen der Naturwissenschaftlichen Begriffsbildung*. Tubingen.
- Rorty, R. (2001). *Η Φιλοσοφία και ο Καθρέπτης της Φύσης*. Αθήνα: Κάτοπτρον.
- Royce, J. (1970). *Toward Unification in Psychology*. Toronto: University of Toronto Press.
- Rubinstein, S.L. (1989). *Εκλεκτά Φιλοσοφικά-Ψυχολογικά Έργα*. Moscow: Nauka.
- Searle, J. (1997). *Ανακαλύπτοντας Ξανά το Νου*. Αθήνα: Γκοβόστης.
- Segal, M., Dasen, P., Berry, J. & Poortinga, Y. (1996). *Διαπολιτισμική Ψυχολογία* (μτφρ. Μ. Τερζίδου). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Sechenov, I.M. (1985). *Η Ψυχολογία της Συμπεριφοράς*. Μόσχα-Βορόνεζ.
- Shotter, S. (1995). In Dialogue Social Constructionism and Radical Constructivism. In L. Steffe & J. Gale (Eds.), *Constructivism in Education* (pp. 41-56). Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Smith, N. (2003). *Current Systems in Psychology*. Moscow: Wadsworth - Olma Press.
- Smith, J., Harré, R. & Langenhove, L. (1995). Introduction. In J. Smith, R. Harré & L. Langenhove (Eds.), *Rethinking Psychology* (pp. 143-159). London: Sage Publication.
- Staats, A. (1983). *Psychology's Crisis of Disunity. Philosophy and Method for a Unified Science*. New York: Praeger.
- Τζακομπί, Ρ. (1983). *Κοινωνική Αμνησία*. Αθήνα: Ύψιλον.
- Tolman, C. (1992). *Positivism in Psychology. Historical and Contemporary Problems*. New York: Berlin: Springer - Verlag.
- Wertheimer, M. (2000). *A Brief History of Psychology*. Harcourt College Publishers.
- Vazulin, V.A. (1985). Διάνοια και Λόγος στην Ανάπτυξη της Γνώσης. Στο Μ. Alekseeva & Α. Korsunova (Eds.), *Η Διαλεκτική της Γνωστικής Διαδικασίας* (σσ. 173-197). Moscow: MGU.
- Vygotsky, L. (1996). *Η Ψυχολογία της Ανάπτυξης ως Φαινόμενο του Πολιτισμού*. Μόσχα-Βορόνεζ.
- Urevitsch, A. (2001). Μεθοδολογικός Φιλελευθερισμός στην Ψυχολογία. *Voprosi Psychologii*, 5, 3-18.

The Methodological Crisis in Psychology: Historical Origin and Modern Trends

Manolis Dafermos*

Abstract

This article attempts to provide an epistemological analysis concerning certain aspects of methodological crisis in Psychology. The author seeks to examine the historical origin of methodological crisis in Psychology and to analyze the most significant of its modern forms of expression. To date, any attempts to examine key theoretical issues in Psychology have led to the reproduction of methodological dualism and primarily to the confrontation of positivistic objectivism and anthropological subjectivism. Moreover, the article attempts to explore the socio-historical context of methodological crisis in Psychology. It expresses not only negative characteristics associated with methodological crisis in Psychology, but also expresses the creation of the conditions necessary to shape new innovative, complex approaches in the wider spectrum of social and natural sciences.

Key words: Dualism, Methodological Crisis, Postmodernism, Science.

* *Address:* Manolis Dafermos, Department of Psychology, School of Social Sciences, University of Crete, Panepistimioupoli Gallos, 74 100 Rethymnon, Crete, Greece. E-mail: edaf@soc.aegean.gr